

נורה' - אונית הרכש¹ שמטען הנשק שנשאה הביא לנקודת המפנה במלחמת העצמאות

חלק א' – רכישת הנשק והאוניה

מאת: יהודה בן-צור

ניתן לומר בביטחון, שהגעתה, תוך פריצת הסגר הבריטי, של ספינת הנשק 'נורה' ב-1.4.48 לנמל ת"א, עם המשלוח הימי הראשון של הנשק הצ'כי, הביאה לנקודת המפנה בקרבות מרץ/אפריל 1948 של מלחמת העצמאות

מבוא

במהלך 'הקונגרס הציוני' בבזל בדצמבר 1946 קיבל על עצמו בן-גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, גם את תיק הביטחון. בשובו ארצה, לאחר שהמאבק בבריטים הוצמד בעיקרו לאירועי ההעפלה, הוא קיים 'סמינריונים' לבכירי ארגון 'ההגנה' בהם הוא האיץ להיערך למלחמה נגד... צבאות ערב השכנים ולחשוב ב"גדול" על שימוש באווירונים, טנקים, אוניות-צי ותותחים. רבים מהנוכחים חשבו שהוא "ירד מהפסים" או כדבריו, ששודרו ב'קול ישראל' במלאת 20 שנה להגעת 'נורה': "היו... שצחקו וקראו לי משוגע". ואכן, הדברים שהוא "למד" במהלך 'הסמינריונים' היו מדאיגים ביותר, כעולה מדבריו לגולדה מאיר: "יש לי הרגשה שאני יוצא מדעתי. מה יהיה עלינו? אני בטוח שהערבים יתקיפו אותנו [בסיום המנדט הבריטי] ואנחנו איננו מוכנים. אין לנו שום דבר. מה יהיה עלינו? [לדבריה] הוא ממש לא ידע את נפשו מרוב דאגה..."

הנחת העבודה של ב-ג היתה: א. שהערבים יתקפו את הישוב היהודי, לכשתיפול הכרעה פוליטית על גורל ארץ-ישראל, בין אם היא תהיה לטובתם ובוודאי, אם היא תהיה לרעתם. ב. ההתקפה תחל מיד עם סיום המנדט הבריטי. הנחה זו היא שהניעה את ב-ג לשגר לחו"ל שלושה מבכירי ארגון 'ההגנה' - אבריאל אהוד, ארזי יהודה ומרדור מוניה - לאתר מקורות רכש ולשגר ארצה לקראת תום המנדט הבריטי.

היקף הסכסוך המזוין, שההנהגה הערבית כפתה על הישוב היהודי מיד לאחר פרסום החלטת 'כ"ט בנובמבר' בדבר חלוקת הארץ לשני העמים, "הלחיץ" את ב-ג בנושא הרגיש ביותר, "הרעב לכלים". ב-1 בדצמבר 1947 ביקש ב-ג מהנציב העליון הבריטי, גנרל קנינגהם, נשק קל להגנה עבור 'משמר העם' (כינוי 'כיסוי' לארגון 'ההגנה' המחתרתי): "אם לא נותנים נשק - אנו מבקשים [לפחות], רישיונות קניה לאקדחים ותת-מקלעים של שוטרים ואנו רוצים מכוניות משוריינות. אם לא שלהם - שלנו". הנציב לא נעתר לבקשה. נסיבות אלו הביאו לשינוי ההנחיה שניתנה לשליחי הרכש. כבר למחרת היום הציע ישראל גילי, רמ"א 'ההגנה': "לשבת עם מוניה ואהוד לתת הוראות...". דהיינו לשנות את ההוראות ולהקדים את הגעת הרכש. בן-גוריון נענה וסיכם: "לסכן 300.000 דולר ולשלוח [אונית-רכש] לת"א", מוקדם ככול האפשר מבלי להמתין לסיום המנדט².

נמל תל אביב, שהינו למעשה 'מעגן פתוח' החשוף לעתים לחסדי גלי 'הים האכזר' ורוחותיו, נקבע כנמל היעד לפריקת אוניות הרכש. באותה עת היה כבר ידוע שהצבא הבריטי מתכנן את פינויו מהארץ והוא אמור ל"קפל" את כוחותיו הקרקעיים צפונה מגוש דן בראשית 1948. הנחת העבודה המעודכנת של ב-ג הייתה, שעל אף הסגר הימי, שאכן נמשך עד ליומו האחרון של המנדט, ב-15 במאי 1948, ניתן יהיה לפרוק מטעני-רכש בשעות החשיכה במעגן ת"א.

¹ 'רכש' - מלה שהפכה למושג המבטא השגת אמל"ח בכל צורה ודרך.
² ד. ב-ג, 'יומן המלחמה', 2 בדצמבר 1947.

ב-13 בפברואר דווח שרת לב-ג על שיחתו בניו-יורק עם גרומיקו, הנציג הסובייטי באו"מ, בה התעניין הרוסי: "מה מצב הציוד שלנו, מה חסר... ושאל אם הישוב יכול לפרוק אוניות נשק גם היום?" כלומר, לפני סיום המנדט. ב-ג הנחה את שרת להשיב: "שניתן לפרוק בת"א בלילות, בלי סכנת הפרעה בריטית" ובכך הפכו הסובייטים לשותפי-סוד, שרבים וטובים בצמרת הביטחונית לא היו מודעים לו. ללמדך, עד כמה חמור היה מצב הנשק באותה עת. לעניין זה ראוי לציין, שפניות קודמות לגרומיקו בנושא הרכש, לא נענו וגם בפעם זו הוא "לא אמר כלום אם יעזרו"³. לימים התברר שבשלב זה ברית המועצות עמדה מאחורי החלטת צ'כיה למכור נשק לצד היהודי וע"כ אפשר להסכים עם מסקנתו של חוקר רוסי נודע, ז'ורז' מדבידב: "ללא תמיכתו של סטלין בפרויקט הקמתה של המדינה היהודית בפלסטינה, מדינה זו לא הייתה קמה ב-1948..." (ז'ורז' מדבידב: 'סטלין והשאלה היהודית', ניתוח חדש, מוסקבה אסטר 2005, עמ' 83).

מסמכים סובייטיים שפורסמו מבהירים שהמעורבות הפעילה של מוסקבה באותה תקופה הביאה למכירת נשק לישראל. ב-5 ביוני 1948 כתב, איבן באקולין, ראש המחלקה למזרח התיכון במשרד החוץ הסובייטי: "בקשר להודעתו של החבר גרומיקו אודות הבקשות של נציגי מדינת ישראל... להגיש סיוע לישראל, אני רואה כאפשרי להביא לידיעת הצ'כים והיוגוסלבים, באורח חשאי, על רצוננו לשתף פעולה עם נציגי מדינת ישראל בדבר רכישת משלוחי ארטילריה ומטוסים לפלסטינה (טיוטה של ראול טיטלבוים -12/9/2007).

רכישת הנשק

ב-4 בדצמבר 1947, הגיע אבריאלי לפאריס ובכיסו "נייר מקופל כדי גודל של בול דואר... שש שורות... שהכילו את רשימת הנשק" בכתב ידו של ב-ג. במשך מספר ימים הוא ניהל שיחות עקרות עם סוחרי-נשק, סרסורים וסוכנים מפוקפקים והעלה חרס. והנה, 'בדקה ה-90', הוצג בפניו בפאריס איש עסקים יהודי בשם רוברט אדם-אברמוביץ, שב-1942 נמלט ביאכטה פרטית מרומניה והגיע ארצה⁴. לאחר המלחמה הוא חזר לעסקי משפחתו באירופה. התברר שלרוברט יש קשר עם הנהלת מפעל הנשק בברנו, צ'כוסלובקיה והוא מוכן להעמידו לרשות העניין, ללא תמורה. אמר ועשה ומיד לאחר שיחתם, טסו שניהם לפראג. לדברי אהוד: "העסקה [העקרונית] נחתמה בתוך פחות משעה מאז נכנסנו למשרדי מפעל 'סבורוויבקה' " וזאת משום שהמוכר, שמצבו הכלכלי היה בכי רע, היה מעוניין ומוכן לבצע את העסקה לא פחות מהקונה, שכאמור היה "רעב לכלים" וכאמור, גם סטלין עצמו היה מעוניין בכך. באותו יום, 23 בדצמבר 1947, רשם ב-ג ביומנו מברק שנתקבל מאהוד: "סיכויים טובים לגמור קניה ב- 500,000 'סטפנים' [\$]: 'צינורות' [רובים], מכונות [מקלעים], 'מסמרים' [כדורים]. הוצאנו עד עכשיו 300,000 [\$], מקווים לקבל עוד 700,000...". העסקה הראשונה נחתמה סופית ב-10 בינואר 1948. התברר שעם האכילה גבר התיאבון. במהלך המו"מ הוגדלה הכמות מ-3,000 ל-4,500 רובים, 200 מקלעים וחמישה מיליון כדורים, בסכום שעלה יותר מכפול מהמתוכנן – כ- \$ 750.000. להלן פירוט העסקה הראשונה, שנכתבה ע"י שאול מאירוב-אביגור במחברתו לאחר שהתמנה למרכז הרכש האירופי בסוף מרץ 1948, בעת שהנשק היה כבר בדרכו ארצה ('אתי' – כינוי של אבריאלי. 'עפרי' – כינוי של צ'כיה):

³ . 'יומן המלחמה', 14 בפברואר 1948.

⁴ . דליה עופר, 'דרך בים', יד יצחק בן-צבי 1988, עמ' 269, 272.

בן-גוריון הביע תמיהתו על הסתירה וציין אותה ביומנו במלה אחת, " (כי צד ?)". ב-23.2 אבריאל דווח לב-ג: "הקניה הראשונה יצאה אתמול מצ'כיה בדונאו [נהר הדנובה] ותגיע אחרי ארבעה ימים ליוגוסלביה משם תלך ששה ימים ברכבת ותגיע לים...". בנמל שיבניק, מהדו"ח הנ"ל ניתן היה להניח שהמשלוח יגיע לת"א סמוך ל-15 במרץ 1948.

כאמור, העסקה נחתמה כבר בראשית ינואר ולדברי אבריאל: "במהירות שהפתיחה גם אותנו", אך המשלוח יצא מצ'כיה רק כעבור למעלה מחודש וחצי. כאמור לעיל, חלק מהזמן הוקדש לאריזת המשלוח והכנתו למסע בשייט בדנובה וברכבת לנמל המוצא וחלק נוסף בהמתנה לקבלת ההסכמה היוגוסלבית. המשלוח יצא לבסוף לדרכו ב-22.2 והוא הגיע כעבור פחות משבועיים לנמל המוצא, שיבניק, אלא שאז, שוד ושבר – בנמל לא המתינה אוניה להובלתו. חלפו כחודשיים מאז רכישת הנשק, די זמן לרכישת אוניה שתמתין למשלוח. לפני שנלבן איך ולמה זה קרה, נקדים ונאמר שהספינה שנרכשה להובלת המשלוח איחרה כשלושה שבועות. להבנת חומרת האיחור חובה לתאר את אירועי חודש מרץ 1948 בארץ, שההיסטוריונים מכנים אותו "משבר מרץ" ואשר במהלכו נחתו על ב-ג דאגות רבות, בראשן ההמתנה להגעת המשלוח.

'משבר מרץ'

"בסוף ינואר 1948 פנה אבא אבן לוייצמן וביקשו... לסייע במאבק נגד גורמים בממשל האמריקני הלוחצים על הנשיא לחזור בו מתמיכתו בתכנית החלוקה... המנהיג הציוני התשוש... הגיע לאמריקה בתחילת פברואר ומילא שליחות... חיונית במאבק המדיני... לקראת סוף החודש חלה החמרה כאשר נציג ארה"ב באו"מ העלה הצעה לפתור את שאלת ארץ ישראל בדרך של הסכם [בין הצדדים]... שמשמעותה – להטיל ספק בחלוקה... בתחילת מרס חלה החמרה במצב הצבאי בארץ... [ובעקבותיה] העלה הנציג האמריקאי ב-19 במרס הצעה לדחות את ביצוע תכנית החלוקה... ולהמשיך בארץ במשטר נאמנות מטעם האו"מ... ב-ג מיהר להגיב [למחרת היום] בהודעה פומבית: "אנו המכריעים בגורל הארץ... לא נסכים לשום נאמנות... לא נקבל על עצמנו עוד שום שלטון זר..."⁵.

משה שרת, שניהל את המאבק המדיני בניו-יורק, העריך: "שכוחות הישוב לא יוכלו לעמוד בפני התקפת צבאות סדירים ולכן יהיה צורך בכוח בינלאומי". על כך הגיב ב-ג ב-27 בפברואר 1948: "אם נקבל הצידוד בזמנו - אפילו רק זה שאנו יכולים לרכוש בעצמנו [שרת ניסה, ללא הצלחה, לקבל צידוד מהאמריקנים והרוסים]⁶... יהיה בכוחנו לא רק להתגונן אלא להנחיל מכות מחץ "הגונות" לסורים בארצם - ונוכל להשתלט לחלוטין בכל שטחי המדינה, אין לי כל ספק בכך... נגד כוחות הערבים עמוד נעמוד ויכול נוכל - אם נהיה מצוידים דינו ביבשה, ים ואוויר... ולכן הדבר היחיד שמעסיק אותי הוא... צידוד בכמות המספיקה מהטיב הדרוש ובזמן הנכון (לפני 15 במאי). בזה לדעתי – תלוי הכול".

מנהיגות במיטבה מהולה בטיפת אופוריה, אך בימים הבאים הלך מצב רוחו של ב-ג והשתנה לרעה מיום ליום ומסיבות מובנות. די אם נזכיר את כשלון השיירות (לירושלים, לגוש עציון, לנגב ולגליל המערבי), הידוק המצור על ירושלים ומעל לכול "הרעב לכלים", כעולה ממכתבו לשרת וגולדה מאיר [שעסקה בגיוס כספים] בניו-יורק: "3 במרץ 1948 - אנו מתכוננים ל-D day, אולם כול התכונה תהיה לשווא אם הצידוד לא יגיע. אצל אהוד התקדמות - אולם החרדה מה יקרה למשלוח [שכאמור, ממש באותו יום הגיע כבר לנמל שיבניק] לאחר שיישלח על פני הים - במקומה עומדת"; במכתבו לאבריאל ב-14 במרץ, השתנה "הטון" והדאגה הפכה לחרדה: "אני מודאג ומודהם שאין ממך כל ידיעה. לא יתכן שבימי דין אלה לא נדע מה המצב ולא נשותף בחיפוש הדרכים. הייתכן המשלוח ? עליך למצוא דרך להודיע לי פעמיים בשבוע... טלגרף מיד: אם אתה שולח רפורט מלא, טלגרף – "אני בריא". אם משום מה אינך שולח, טלגרף – "נכנסתי לבית-חולים"... חזק ואמץ. ד. ב-ג".

לא יאומן. בשעה שלרשות 'המוסד לעליה ב' (וכמובן גם למערכת הרכש) בארץ עמדה רשת-אלחוט 'גדעון' מיומנת, שקיימה קשר אלחוט שוטף ומוצפן הן לתחנות-חוף ברומא, פאריס, מרסיי ופראג (למעט יוגוסלביה, בה הקשר השוטף עם שיי'קה דן נוהל

⁵ יומן המלחמה, 20 במרץ 1948.

⁶ ארה"ב הטילה אמברגו כאמור, סטלין אישר לצ'כים את מכירת הנשק ליהודים וגם... לערבים.

באמצעות הטלפון מרומא) והן עם אוניות המעפילים והרכש בים, ב-ג פנה לאבריאל בדרישה שישגר מברקים באמצעות סניפי דואר? האם הוא לא היה מודע לכך שהמברקים שהוא מקבל ברשת 'גדעון' עברו תהליך פענוח בטרם הגיעו לידי?

במהלך מרץ הגיעה מערכת הביטחון למסקנה ששיטת השיירות נכשלה. "ימי דין אלה" הובילו לשינוי אסטרטגי בלחימה בפלסטינים – לא עוד שיירות אספקה, שהוו מטרה נוחה להתקפות הערבים, אלא כיבוש הגבעות והכפרים החולשים על ציר התנועה לירושלים הנצורה. לדברי ב-ג ב-31 במרץ 1948: "בערב באו אצלי אנשי המטה לברר כמה שאלות. אמרתי שכרגע יש שאלה אחת בוערת – והיא המלחמה על תחבורה לירושלים... זוהי עכשיו המלחמה המכרעת"⁷. למחרת היום יצא לדרכו מבצע 'נחשון', כאשר לחלק מהלוחמים, כ-200 מהם אנשי הפלי"ם, אין עדיין רובים. הצפייה להגעת משלוח הנשק, שחלפו שלושה חודשים מאז רכישתו, הגיעה לשיאה.

רכישת הספינה 'נורה'

במקביל לרכישת הנשק הוחל הטיפול בנתיבי הובלת המשלוח מצ'כיה לנמל מוצא ורכישת אוניה להובלתו. ב-4 בינואר 1948 סיכם גלילי, פגישה בענייני רכש ברחבי אירופה וכמובן מאליו, משלוח הנשק הראשון מצ'כיה עמד בראש מעייניו: "... צ'כיה... הוצ' נוספות... 100,000 [\$] לביטוח, טרנספורט... קומיסיון. דרוש מו"מ עם היוגוסלבים [בעניין נתיב הטרנספורט בהשטה בדנובה לעבר יוגוסלביה], כי בסושק [נמל Rijeka, בצפון הים האדריאטי] אפשר להעביר לספינות... היות וזה עניין פוליטי... [בשלב זה] הם ענו בשלילה, אך מנהל 'אינטרספד' [הצ'כי] קיבל על עצמו להביא [את המשלוח] ליוגוסלביה... ומסושק – בכלים [כלי שיט] שלנו. 'המוסד' שחרר הכלי [איזה?] למטרה זו. הטילו על עדה [סרני, הממונה על שלוחת 'המוסד' לעליה ב' באיטליה] לקנות כלי רגיל למשא. בסושק יש הרבה כלים איטלקיים – לא יעורר חשד... אריזת נשק רגילה, 4 ארגזים יחד. המצב בנמל ת"א מאפשר? [על אף שגלילי היה שותף להחלטת ב-ג לסכן ולהביא את האוניה למעגן ת"א, הוא הוסיף סימן שאלה (?). בשלב זה כוחות הקרקע הבריטיים החלו בפינוי גוש דן. האם סימן השאלה מעיד על החשש מהצי הבריטי, שהמשיך בהטלת הסגר הימי עד לסיום המנדט]. מברין [ברנו, אתר ביה"ח לנשק] לסושק – [משך הנסיעה] 3 שבועות "⁸. סמוך להגעת המשלוח היהודי שינו היוגוסלבים את נמל המוצא. התברר שהשינוי נבע משיקולים "פוליטיים" שחייבו "הפרדת כוחות". נמל סושק הצפוני הוקצה למעבר נשק שהערבים רכשו בצ'כיה ונמל שיבניק בחוף הדרומי, הוקצה ליהודים.

כאמור, "הטילו על עדה לקנות כלי רגיל למשא". לעניין זה התייחס שלום 'אסף' ליון, סגנה של עדה סרני במכתבו לגלילי מה-29.2.48: "לפני כחודש הוטל עלינו [שלוחת 'המוסד' באיטליה] להכין כלי הובלה עבור 'אתי' [כינוי של אבריאל]. נעשו כל ההכנות והסידורים לפי ניסיון אנשי המקום [מנגנון 'המוסד' לעליה ב'], אולם עם גמר ההכנות הודיעו להפסיק ולבטל, כי הושג כלי בארץ אחרת. והנה לא עברו ימים רבים עד שהתברר כי התקשרו כאן עם הרע שבגויים... וכמובן כל זה בלי שאחד מאנשי המקום ידע משהו. טוב עוד שעסק זה נגמר רק בביזיון ובהפסד ממון". 'אסף' אינו מציין מי הטיל על עדה ומי ביטל. ידוע שלפני חתימת עסקת הנשק בינואר 1948 וגם לאחריה, אבריאל לא התערב בקניית כלי השיט להובלת הרכש משום שהוא ציפה, במידת מה של צדק, שמנגנון 'המוסד' לעליה ב' באיטליה ירכוש עבורו את הכלי. לעומת זאת "הקולגה" שלו, יהודה ארזי, יזם מיד לאחר מינויו בדצמבר 1947 רכישת שתי אוניות מהתקציב שהועמד לרשותו, באמצעות שלוחת 'המוסד' באיטליה. כשנשאל ע"י עדה סרני אם יש כבר בידיו חוזי רכש, הוא הגיב:

"מוטב שהאוניות תחכינה לנשק ולא שהנשק יחכה לאוניות"

אין בידינו מידע על מידת מעורבותו האישית של אבריאל בהחלטה להרחיק את עדה סרני מטיפול ברכישת הספינה. בכל מקרה, התערבות מערכת הרכש באיטליה ברכישת הספינה, גרמה למתח רב ביחסיה עם שלוחת 'המוסד' וחמור מכך, לאיחור בהגעת הרכש ארצה. מעדותו של אבריאל עולה, שרק בפברואר 1948, לאחר שמנגנון 'המוסד' הורחק

⁷. 'יומן המלחמה', 31 במרץ 1948.

⁸. חט' 15 מיכל 167 תיק 4 מסמך 1, אי"ט, רישום בכתב ידו של גלילי.

מהטיפול בקניית כלי השייט בהתקרב מועד יציאת משלוח הנשק מצ'כיה ליוגוסלביה מחד, והלחץ הבלתי פוסק מצד ב-ג מאידך, הוא החל לטפל בקניית כלי השייט. לדבריו: "כמו בכל מצב קשה פניתי גם הפעם אל בנימין [בן' ירושלמי, פעיל שטח צעיר של 'המוסד', אך 'מנוסה עם קבלות'] ביקשתיו לרכוש מיד ובכל מחיר אונייה לא גדולה. הובטחו לו הכסף הדרוש וההרשאה". במקביל וקרוב לודאי בתיאום עם אבריאל, הפעיל גם מוניה מרדור, את אנשיו בצפון איטליה ואלו המליצו בפניו להטיל את משימת קניית כלי השייט על אפרים אילין, סוחר פרטי שחי במילנו. על נסיבות הפנייה אליו קיימות מספר גרסאות:

לפי גרסת אבריאל, פגש ירושלמי באפרים אילין באקראי: "באולם הקבלה של בית מלון מהודר בונציה. כאן דיבר אדם בטלפון – בעברית ובקולי-קולות... בנימין הניח את כפו הכבדה על שכמו של האיש. חושיו אמרו לו שלפניו אדם היודע להשיג 'פריטים נדירים'. אח"כ הזמין את מכרו החדש לשתות ועד מהרה נחתמה העסקה: אפרים אילין, תעשיין טקסטיל הסכים לשתף פעולה... וכעבור שבועות אחדים הודיע בנימין שרכש אונייה קיטור (טעות, היתה זו ספינת מנוע) קטנה – 'נורה' – ובה צוות טוב".

נשמע כסיפור ג'יימס בונד, אך הגרסאות האחרות ובעיקר של בן ירושלמי עצמו, שונות בתכלית השינוי. עפ"י עדותו, הוא נקרא בפברואר 1948 מצרפת לפראג: "היה עלי לפי הוראותיו של אהוד לצאת מיד לחפש אונייה (אנשי הרכש באיטליה חיפשו זה כבר אונייה... ואיכשהו לא הצליחו עד אז). יצאתי לדרום איטליה ומצאתי את האונייה בשם 'סן מיקלה' בקשתי את זקימוביץ [סגנה של עדה סרני באותה עת] לבוא ולבדוק אתי את האונייה, שהתאימה למטרתנו אבל היה צורך לבצע בה תיקון כלשהו. בינתיים אנשי הרכש בצפון מצאו אונייה מתאימה. היו אלו מוניה מרדור, יוס'קה יריב (ריבקינד), חנן גייסמר ואפרים אילין. קבלתי מברק שעלי לעזוב את 'סן מיקלה', למרות שכבר קנינו אותה [חודשיים לאחר מכן הספינה עם מעפילים נתפשה ע"י הצי הבריטי כשהיא נושאת את השם 'משמר העמק'] ולצאת מיד לונציה, שם נרכשה כבר האונייה 'נורה'".

גם לאחר הגעת ירושלמי לונציה נמשך הלחץ על אבריאל, שהחליט: "לגשת לונציה ולהאיץ בירושלמי ואילין. מן הארץ הוסיפו לזרום שדרים, מתי סוף-סוף תגיע 'נורה' ?". בשובו לפראג, מוסיף אבריאל: "... חיכינו לצלצולו של בנימין מבלגרד [ירושלמי 'קפץ' ליוגוסלביה לתאם עם שיי'קה דן את ההעמסה בנמל שיבניק]. לבסוף נשמע קולו... 'גמרתי את ההכנות לטעינה ועלי לגשת לונציה כדי להביא את 'נורה', אך איני יכול לצאת! אינני במעצר, אך האיטלקים מסרבים [בשל הבחירות באיטליה] להניח לי לחזור לונציה". רוב העדויות אינן מלוות בתאריכים וקשה לקבל תמונה מה קדם למה. כך או כך, "סוף טוב הכול טוב". מהעדויות השונות, ניתן לסכם, שירושלמי חזר לונציה סמוך לסיום הכנת 'נורה', בסביבות 15 במרץ 1948.

מרדור, הממונה על הרכש באיטליה, טוען: "עם התקבל אישורה של יוגוסלביה למעבר הנשק אל אחד מנמליה. נעשתה עבודה קדחתנית לפתור את בעיית התובלה הימית. בפעולה זו עסקו בעיקר חנן גייסמר [כנציגו של אבריאל] ולוי קופילביץ (ארגוב). בעזרת הסוחר אפרים אילין, שהתגורר באיטליה והיה בעל קשרים טובים במקום, נרכשה שם האונייה 'נורה'. גרסת ארגוב שונה במקצת. לדבריו עדה סרני סירבה לשתף פעולה ברכישת האונייה ואז: "אבריאל פנה אלי שאסע לאיטליה ואפתור את הבעיה... באיטליה ישב אז אפרים אילין, איש עסקים מצליח. כמה שנים לפני כן הכריז עליו אצ"ל כבוגד על שמסר ידיעות לבריטים ואף הוציאו עליו פסק דין מוות. סיפרו לי שהוא מחפש רהביליטציה... ניגשתי לאילין והוא אמר 'בסדר, בוא נקנה'. לא עברו ימים רבים ואילין קנה לנו... את 'נורה'⁹.

ליוס'קה יריב גרסה שונה מזו של הממונה עליו, מרדור: "כאשר הנשק הוסע... ליוגוסלביה ושם הוא חיכה לאונייה שאנחנו נשגר מאיטליה... הייתה סכנה שנצל את המנגנון שקנה אוניות עבור 'עליה ב'... מפני שהיה ברור שהבריטים יעלו גם על האונייה הזאת וזאת סכנה שלא יכולנו לעמוד בה, לכן פנינו לאפרים אילין", שסייע בידינו. הבחירה באילין – איש אצ"ל לשעבר ובאותה עת סוחר פרטי, שעסק ביבוא כותנה ממצרים לאיטליה - נעשתה בשל ניסיונו המסחרי בתחום הספנות ויכולתו "לשמש כסיו מצוין לרכישת הספינה"¹⁰. לדברי

⁹ . לוי ארגוב, 'בנתיבי הצלה והעפלה', עמ' 169.

¹⁰ . אמנון יונה, 'שליחות ללא עקבות', הוצאת משה"ב 2001, עמ' 220.

יוס'קה, היה זה אליהו סחרוב, פעיל רכש בכיר, שהמליץ על אילין, אותו הוא הכיר מתקופת ישיבה משותפת בבית-סוהר בירושלים ואשר לדבריו: "אילין היה פעם איש אצ"ל... אח"כ הוא הסתכסך עם האצ"ל... עם הלח"י וגם עם 'ההגנה'... בוא נפנה אליו ונציע לו, שאם הוא יהיה מוכן לרכוש אוניה על שמו בכיסוי שלו בלי כל קשר עם מנגנון ישראלי או יהודי, אז אנחנו נמליץ לתת לו רהביליטציה. ואכן כך היה... הצענו... והוא קיבל זאת בהתלהבות...".

לפני הצגת גרסתו של אילין, מן הראוי ללבן את הנימוק שבגינו, אליבא דיוס'קה, הופסק הטיפול של מנגנון 'המוסד' ברכישת האוניה והועבר לאילין. אכן, רוב אוניות המעפילים נתפשו לפני הגעתן לחופי הארץ (רק 13 מתוך 66 הצליחו לפרוץ את הסגר הבריטי), אך הסיבה העיקרית לכך נובעת משהותן הממושכת של האוניות במספנות בעת ביצוע ההתקנות להסבתן מאוניות משא לאוניות "נוסעים". בשלב זה הן נחשפו למודיעין הבריטי, שאנשיו שרצו בנמלי אירופה.

מאידך, את אוניות הרכש, שבמקורן היו אוניות משא, ניתן היה להפעיל מיד לאחר רכישתן/חכירתן מבלי שייעודן ייחשף. נראה שלא היתה כל הצדקה למנוע ממנגנון שלוחת 'המוסד' באיטליה לטפל ברכישת הספינה וסיפורה של אונית הרכש השנייה שפרצה את הסגר הבריטי ממחישה זאת. Ressurrectio 'רקס', שנרכשה ע"י מנגנון 'המוסד' לעליה ב' באיטליה, הגיעה למעגן תל אביב בערב פסח תש"ח, פרקה 25 תותחי 20 מ"מ ופגזים וחזרה לאיטליה מבלי שהבריטים היו מודעים לכך. אין ספק ש"מלחמות היהודים" סביב השאלה מי יטפל בקניית אוניה עבור הרכש הצ"כ גרמו בסופו של דבר לאיחור בהגעתה ארצה.

את גרסתו, ביחס לפניית נציגי ארגון 'ההגנה' אליו, מתאר אילין בנימה רגשנית: "מיד לאחר החלטת האו"ם על הקמת המדינה חזרתי מלונדון למילנו... במטרה לחפש קשר עם שליחי המדינה-שבדרך, להשתלב במאמץ הכולל... יד ההשגחה העליונה, הגורל או נצח-ישראל, הובילו את שליחי 'ההגנה' אלי". אילין גם מצטט עדות של יוס'קה יריב, שניתנה, לדבריו, לספרו 'על החתום': "אז הגה אליהו סחרוב רעיון... אני מציע שהוא [אילין] ישכור את האוניה על שמו וגם יקנה על שמו את מטען הכיסוי... סחרוב ביקש אישור לכך מהארץ וקיבל אותו...". בעקבות הסכמת אילין, הטיל עליו, לדבריו, מוניה מרדור: "לארגן במהירות האפשרית ספינה, עם צוות שתצא מונציה ליוגוסלביה, תטעין את הנשק ותעבירו ארצה". בתחילת מרץ 1948, יצאו יריב ואילין ממילנו לונציה, למילוי חלקה הראשון של המשמיה - ארגון ספינה עם צוות. עפ"י עדותו של יריב: "מוניה מינה אותי להתלוות לאילין בדרכנו לונציה ששם היה צריך להיערך החיפוש אחרי אוניה...".

ברכבת לונציה, אירעה, לדברי יריב: "הסצנה הראשונה, כאשר רוחו [של אילין] הייתה מרוממת על ההזדמנות שניתנה לו גם להראות את יכולתו וגם לתרום אולי. והוא כטוב לבו אומר לי: לפני הנסיעה הזאת נסעתי למרסיי למפקדת האצ"ל באירופה ואמרתי להם: מארגון 'ההגנה' פנו אלי לעזור ברכישת אוניה עבור הובלת נשק... הם אמרו לי, תעזור. הוא כמובן רצה להראות לי כמה האצ"ל גדול ומשתף פעולה ואני חשכו עיני. כשהגענו לונציה תפסתי את מוניה [בטלפון] וסיפרתי לו. הוא חשב ואמר לי: אין לנו ברירה... קדימה להמשיך הלאה, נסמוך על זה שהם ישמרו סוד".

לימים, שוחחתי עם עזריה ארנן ('הסיני'), שלישי הרמ"א. לדבריו, מטה 'ההגנה' קיבל דווח בדבר הכוונה להיעזר באילין, שלא היה מוכר להם. למיטב זיכרונו, הם אישרו זאת, אם כי "הוא הוגדר כממודר" מקבלת מידע שאינו קשור לרכישת הספינה. דבריו אלו אושרו לאחר מכן ע"י ידידי, מייק הררי, שהיה באותה עת הממונה על תקשורת האלחוט באיטליה. בעדות מאוחרת טען אילין כי: "בעניין זה [נורה] עבדתי בפיקוחם של אבריאל ואביגור". כאמור, הקשר של אילין היה רק עם נציגי אבריאל ומרדור: יריב, גייסמר וארגוב. אביגור עצמו לא היה מעורב בפרשת 'נורה'. הוא החל את תפקידו כמרכז הרכש באירופה ב-25.3.48, כמה ימים לאחר שהספינה יצאה לדרכה משיבניק לת"א ואילו אבריאל, שמונה לשגריר בצ'כיה, ישב בד"כ בפראג ועסק בעיקר ברכישת משלוחי הנשק.

רק ב-15 במרץ דווח לב-ג המידע המעודד בדבר רכישת 'נורה' מפיו של 'דב' (נחום שדמי, מפקד 'ההגנה' באירופה), שאותו הוא קיבל מאהוד אבריאל יומיים קודם לכן, בפאריס: "המשלוח הראשון, ביוגוסלביה, נשמר היטב. קנו כלי 580 טון עם מנהל שלו [הכוונה לרב החובל והצוות האיטלקי] וגם אלחוט. יגיע בעוד שלושה שבועות – תחת דגל איטלקי. יביא גם

סחורות רגילות מאיטליה [הכוונה למטען 'הכיסוי' – תרתי משמע - בצל ותפוזי"א]. במשך שבוע זה יטעינו הסחורה [משלוח הנשק] 280 טון. הנסיעה תארך כ- 8 ימים (המפקד – בנימין ירושלמי)".

עוד באותו יום נרשמה במטה יח' הרכש, ששכנה ב'בית האדום' בת"א, עדותו הנ"ל של נחום שדמי המכונה 'דב': "סודיות. מפי 'דב' 15/3 שהגיע היום. א. [הכוונה ל'אתי', כינוי של אהוד אבריאלי שהגיע לפאריס מוונציה] יצא מהנמל שליד טרייסט [הכוונה לוונציה]... קנו כלי [שייט]. מפקד שלנו [בן' ירושלמי]. 'שמשו' [כינוי קשר אלחוטי. 'הגדעוני' אברהם ליכובסקי]. לכל המאוחר [תגיע ארצה] כעבור 3 שבועות. כלי איטלקי מוביל סחורה [הכוונה למטען 'הכיסוי', בעיקר בצל] מנמל איטלקי לת"א. לא יירשם בנמל יוגוסלבי [בהתאם לדרישת היוגוסלבים נאסר על אוניות הרכש לרשום במסמכי האוניה את פרטי המטען ואת עצם שהותן בנמל]. לא להתקשר [באלחוט] עם הכלי, אלא [רק] לפקוח נפש [הכלי] ישדר אלינו [היוגוסלבים] אסרו הפעלת אלחוט בנמליהם ובהפלגה ארצה שררה 'דממת אלחוט', שסוכמה בין אבריאלי לירושלמי]. 'דב' מוסר כי 'יורם' [הכינוי של יוגוסלביה שהפך גם לכינוי של הספינה] יצא ביום 17/3 או ב- 18/3 מביתו [מנמל וונציה, להעמסה בנמל שיבניק]¹¹".

מהדו"ח הנ"ל ניתן היה להניח שכלי השיט יגיע ארצה בסוף מרץ 1948, אך ב-ג שבוע האכזבות, קיבל את הדברים ב"ערבון מוגבל", משום שמטען הרכש והספינה היו עדיין בנמלים שונים – הרכש בשיבניק בהמתנה מאז ה-3.3, והספינה עדיין בוונציה. לאור המצב הביטחוני בארץ אין להתפלא על כך שבסוף החודש וליתר דיוק ב-28 במרץ, פקעה סבלנותו של ב-ג והוא איבד את שלוות נפשו, אם לא את עשתונותיו. במברק לאבריאלי (עם העתק לאביגור) הוא נזף בו קשות: "אני כותב לך בפעם האחרונה. עליך לסדר משלוח ע"י אווירונים [מבצעי 'בלק']. אם אינך יכול או... שזה לא ייתכן - עליך לבוא מיד. בשום אופן אינך יכול להישאר עוד באירופה ולטפל עוד בעניינים האלה... בחודש מרץ פניתי אליך בכתב שש פעמים... לא נעניתי אף פעם". ללמדך עד כמה כבד היה 'הרעב לכלים'. ואכן הלחץ עשה את שלו. כעבור שלושה לילות, ב-31 במרץ, נחת מטוס Sky Master חכור- שהביא 200 רובים ו-40 מקלעים- במנחת בריטי עזוב ליד הכפר הערבי בית דאראס ותוך שעה קלה המריא חזרה לאירופה, מבלי להשאיר עקבות.

"לזכותו" של ב-ג ייאמר, שבאותו יום, 28 במרץ, הוא היה לחוץ ביותר. בעוד הוא מקדיש את עיקר מאמציו בארגון וציוד הכוח למבצע 'נחשון' - לרבות הפקעת נשק מקבוצים ויחידות אחרות - שנועד להסיר את המצור מעל ירושלים, החל היום בכישלון השיירה שחזרה מגוש עציון והסתיים בהשמדת השיירה ליחיעם. יום זה היה גדוש גם באירועים הקשורים לספינה 'נורה' ואין ספק שגם להם הייתה השפעה על מצב רוחו של ב-ג: א. 'נורה' הייתה צפויה להגיע לת"א באותו יום, אך בשל סערה עזה היא נכנסה למחסה במפרץ לרנקה בקפריסין (בשכנות למשחתות בריטיות מ'כוח הסיור הפלסטיני'). 'דממת האלחוט' לא נשברה ואיש בארץ לא ידע היכן הספינה.

ב. אבריאלי דווח לאביגור על ספינה נושאת דגל איטלקי, 'לינו', המובילה 8,000 רובים לנמל בירות ואביגור הורה לשלוחת 'המוסד' באיטליה "לתפוש אותה ואם אפשר גם להטביעה". התברר, שבמקביל למכירת נשק ליהודים, הצ'כים מכרו גם לערבים והמשלוח הועבר אף הוא דרך יוגוסלביה. היוגוסלבים התירו את מעבר המשלוחים תוך "הפרדת כוחות", ליהודים הוקצה נמל דרומי, שיבניק ולערבים נמל צפוני, באקאר.

ג. ניתנה הוראה לפלי"ם להציב מארב ל'לינו' בין איי הדודקאנז. ספינת הדייג 'דרום אפריקה' נחכרה למטרה זו והיא יצאה לדרכה. כעבור כמה ימים היא נצטוותה לחזור לאחר ש'לינו' נתגלתה בנמל איטלקי (ב-10.4 היא הוטבעה בנמל בארי ע"י חבלני הפלי"ם).

עוד בערב ה-31 במרץ – שעות ספורות לפני הגעת 'נורה' לתל אביב ומבלי שהוא ידע עדיין על כך – היה ב-ג מרוכז בנושא אחד, ירושלים: "בערב בא... אנשי המטה... אמרתי שכרגע יש שאלה אחת בוערת והיא המלחמה על תחבורה לירושלים... עכשיו המלחמה המכרעת. נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת מוות לישוב...". על חומרת המצב באותה עת ניתן לעמוד מדבריו של יגאל ידין, הרמטכ"ל בפועל: "... פרק הזמן שקדם להגעת המשלוחים [ובוודאי הראשון שבהם] היה הרגע היותר מכריע ונורא בכל המלחמה".

¹¹ ב-ג, 'יומן המלחמה', 15 במרץ 1948.

מאידך, לזכותו של אבריאל עומדת העובדה שבעת קבלת הנזיפה מב-ג היה משלוח הרכש כבר בבטנה של 'נורה', בטווח "עישון סיגריה" ממעגן ת"א וההכנות לשיגור מטוס הרכש הראשון הנ"ל, הושלמו.

גם הגעת 'נורה' ב-1 באפריל וכתוצאה מידיית מכך - הצלחת מבצע 'נחשון', לא הפיגה עדיין את דאגותיו של ב-ג. במכתבו מה- 11 באפריל 1948 - בעת ההתקפה על 'משמר העמק' - הבהיר ב-ג לאביגור, שהוא אינו מוכן להסתפק יותר בקשר מברקים, אלא עומד על: "המצאת ידיעות בכתב, מפורטות ומלאות, על המצב, הפעולה, הסיכויים, המכשולים, הכישלונות או ההתקדמויות, אם ע"י שליח מיוחד המוטס לארץ או ע"י דו"ח בכתב, שתשלח בהזדמנות של חזרת מישהו לארץ...". את המכתב, בו הוא "ירד" גם על מרדור, אבריאל וארזי, הוא פתח: "עלי לחזור - מתוך אי-רצון עמוק - על קובלנא ותביעה החוזרת ובאה עם כל שליח הנוסע לחו"ל... וסיים אותו ב'דברי אזהרה' לאביגור, שכה אפיינו את דרכו הפוליטית בעתיד: "אם במשך שבוע ימים לא איענה על ידך בפרוטרוט - לא אטריד אותך עוד, ואולי לא אטריד עוד איש בעניינים אלו. יש גבול גם לכוח לא-אנוש, ולא צריך לעשות מצבנו פה ללא-נשוא, רק מתוך זלזול בתביעה אלמנטארית ופשוטה וקלה ומעשית - בייחוד כשזלזול זה בא מתוך טובי אנשינו". האם ב-ג התקרב לנקודת שבירה או שמא היתה זו שיטתו לדרבן אנשים? לדעתך, היה זה "מיקס" של השניים ובכל מקרה, ברור שהמצב הביטחוני "התנדנד" עדיין בסביבות 'הקו האדום'.

העברת הרכש מצ'כוסלובקיה ליוגוסלביה

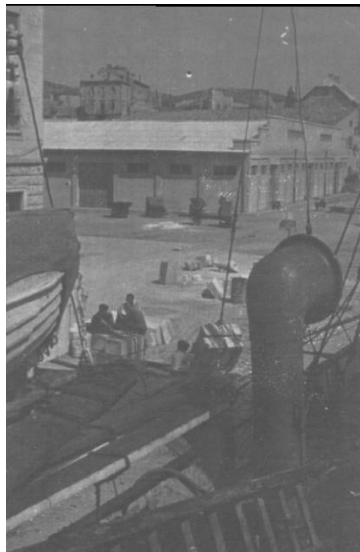
הסדרת המעבר, שהיה מורכב ממאות ארגזים, במשקל כולל של כ-300 טון, מביה"ח בצ'כוסלובקיה, לנמל מוצא כלשהו, הייתה, בהגדרה, בתחום טיפולו של אבריאל, כחלק מהמשימה שהוטלה עליו. לדבריו: "בצ'כוסלובקיה כבר נארז הנשק והתיבות המקוריות ועליהן 'הנחש השחור' [סמן בינ"ל לזיהוי מטעני נשק] הוכנסו בארגזים, אלא שלצ'כוסלובקיה אין נמל משלה ומן הברירות השונות... בחרנו ביוגוסלביה; את שלטונות יוגוסלביה הכרנו היטב מן המבצעים המשותפים שלנו ב'עליה ב' [ב-1946 וגם בתחילת 1948] וסמכנו על הבנתם; הזמן לא התאים לניסיונות חדשים. נסעתי לבלגרד ובשיחותיי עם ידידינו... מצאתי שהם מוכנים לעשות כל שיידרש... רווח להם הרבה משהסברתי שאנו "מכוסים" ביעד רשמי שמחוץ למזרח התיכון הרווח [כאמור, המדובר באתיופיה, שלא הייתה מודעת לכך]; באו"מ התנהל וכוח על אמברגו כללי שיטל על משלוחי נשק לאזור הסכסוך... בכך סודרו העניינים מהצד הדיפלומטי".

במקביל, ניסה מרדור לבדוק את "הברירות השונות", ביניהן פולניה ורומניה: "ניסיתי לקבל רישיון מעבר דרך פולין... לאחר שבועות של צפייה נתקבלה תשובה שלילית... באותו זמן ניתנה [לויילי כץ, שפעל בבלגיה] גם האפשרות להיפגש עם אנה פאוקר, שרת החוץ [של רומניה, ממוצא יהודי]. החלטנו כי בביקורו זה יעלה את עניין רכישת הנשק ומשלוחו מרומניה. התשובה שקיבל הייתה שלילית...". על הענות היוגוסלבים, כתב פניי וזה: "... לאחר שנבחנו האפשרויות להעביר את הנשק דרך פולין [הים הבלטי] או רומניה [הים השחור] ולאחר שלא נתקבלה תשובה חיובית לכך, נחלצה יוגוסלביה, אשר העמידה לרשותנו את נמלי הים והאוויר שלה".

את הקרדיט להיחלצות היוגוסלבים, זוקף מרדור לזכותו של שייקה דן: "בארגון המעבר דרך יוגוסלביה טיפל בעיקר ישעיהו טרכטנברג", "האיש שלנו" ביוגוסלביה. ההחלטה על המסלול היוגוסלבי - שהיה גם הקצר ביותר - נתקבלה בשלב מוקדם ביותר. כבר ב-4.1.48, רשם ב-ג ביומנו: "המשלוח יסודר דרך סושק-ריאקה [נמל בצפון יוגוסלביה] ומשם בכלי שלנו". כאמור, סמוך להגעת המשלוח בתחילת מרץ 1948, שינו היוגוסלבים וקבעו שנמל המוצא יהיה הנמל הדרומי, שיבניק. רק ב-21 בפברואר 1948, כחודש וחצי לאחר חתימת העסקה, יצא המשלוח מצ'כיה. ניתן להניח, שהאריזה הכפולה של כמות כה גדולה של ארגזים, עשויה הייתה להימשך כשבוע עד עשרה ימים ואין לתלות בפעולה טכנית זו את הגורם לעיכוב המשמעותי ביציאת המשלוח מצ'כיה. ההסבר שניתן ע"י פעילי הרכש, תלה את הקולר בקושיים פוליטיים, שהתעוררו בהסדרת המעבר בארצות השכנות. יחד עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות את המאבקים הפנימיים בצ'כוסלובקיה, שהובילו להשתלטות המפלגה הקומוניסטית על השלטון בפברואר 48, כגורם העיקרי לעיכוב.

על כך מעיד מרדור: "בין-הזמנים המדיני ששרר בצ'כיה במחציתה השניה של שנת 1947, לפני שהתגבשו הכוחות הפוליטיים הפנימיים במילואים... הם שעיכבו ביצוע מהיר של הרכש בארץ זו". גם יוגוסלביה השהתה את תשובתה כחודש ימים. כאמור, עוד ב-19 בפברואר, יומיים לפני יציאת המשלוח מצ'כיה, דווח מרדור לב-ג דווח דו-משמעי, המבוסס על שיחתו עם אבריאל: "היוגוסלבים מסרבים להעביר הסחורה (אומרים שגם לערבים לא מרשים). אבריאל אמר לו שב-23 לחודש ייצא משלוח מצ'כיה... [וב-ג, כאמור, הביע תמיהתו בסוגריים] (כיצד?)". ניתן להבין ללבו, משום שחודש קודם לכן, ב-18 בינואר 1948 דווח לו שאול אביגור (שסיים את תפקידו כראש 'המוסד לעליה ב'): "אבריאל גמר הקניה, יש הסכמה פרינציפיונית למעבר המשלוח, אבל רק מחר יקבל תשובה אחרונה. יתכן שיוקם בסיס ביוגוסלביה". נראה, שהעיכוב במקרה זה היה קשור להכנת התנאים בנמל שיבניק, שסבל קשות במלה"ע ה-II. ליד מזח העגינה, הועמד לרשות מערכת הרכש מחסן לאחסנת משלוחי הרכש.

ב-22 בפברואר, יום לאחר יציאת המשלוח מצ'כיה, קיבל ב-ג דו"ח מעודכן ומעודד: "הקניה הראשונה יצאה אתמול מצ'כיה בדונוא [בדוברות בנהר הדנובה] ותגיע אחרי ארבעה ימים ליוגוסלביה [למעגן-תחנת הרכבת ווקובר], משם תלך ששה ימים ברכבת ותגיע לים [לנמל שיבניק]. רק אחר-כך יצא המשלוח הערבי [מנמל רייקה]¹²". בהתייחסו לעניין זה טען מרדור: "במרץ 48 התגבשו במלואם התנאים למשלוח הנשק שנרכש בצ'כיה... ונתקע בדרך בגלל סיבוכים בקשר למעבר דרך יוגוסלביה. לפי רמז מבחוץ נתנה ארץ זו לבסוף הסכמתה ומשניתנה... נעשה הדבר בצורה נאה, מאורגנת ובמלוא העזרה מצד גורמי השלטון השונים". השירותים לאוניות הרכש סופקו תמורת תשלום, אך "עם כל הלב" וללא הגבלה, מותנה כמובן בזמינותם. היוגוסלבים, שחששו מהיחשפות ללחץ אמריקני בדומה ללחץ שהופעל על הצ'כים והביא להפסקת טיסות מטוסי הרכש, התנו את מתן השירות בהימנעות מרישום שהות האוניות בנמליהם, לרבות ב'יומן האוניה' Log Book¹³ וכן אסרו את השימוש בתחנות האלחוט בעת השהות בנמל.

בהתאם ללוח הזמנים הנ"ל, המשלוח אמור היה להגיע לנמל שיבניק בתחילת מרץ 1948. ב-10.3 דווח אבריאל לגילי: "הסחורה הגיעה בשלום" ואילו, כאמור, ב-ג קיבל את הדווח על כך חמישה ימים לאחר מכן, ב-15 במרץ: "המשלוח הראשון ביוגוסלביה, נשמר היטב". פני זה, איש השוה"צ, מצא לנכון ל"צבוע" את האירוע ב'צבע אידיאולוגי': "בהגיע הנשק ליוגוסלביה, לא זזו ממנו משמרות של חברי המפלגה הקומוניסטית עד שלא הועמס על אוניה שלנו". מתיאור מפליג זה, עשוי להשתמע, שחברי המפלגה התנדבו לשמור על המשלוח. בפועל, כל פעילות ההעפלה והרכש, נעשתה בשליטה ובקרה של יחידת 'בטחון הפנים' היוגוסלבי. השמירה על המחסן, שהוקצה למערכת הרכש בתוך הנמל, הייתה באחריות יחידה זו¹⁴ ולא בידי "מתנדבים".

מבט מאונית הרכש על המחסן שהוקצה לשמירת הנשק <

התשלומים עבור השירותים שסיפקו היוגוסלבים שולמו במלואם במט"ח, לרבות \$ 300 כ'דמי מעבר' על כל טון רכש (בידיעה מאוחרת דווח שהיוגוסלבים ויתרו על 'מס' זה מרצונם, אך התברר שהם רק הקטינו אותו ל-\$ 200¹⁵). יחד עם זאת, ראוי לציין,

¹² . בשלב זה המידע על הרכש הערבי לא זכה לתשומת לב. בסוף מרץ, לאחר הפלגת 'נורה' ארצה, הופנתה תשומת הלב לאוניה איטלקית בשם 'לינו' שהובילה רכש ערבי והיא טובעה ע"י חבלי הפלי"ם בנמל בארי.
¹³ . ב-11 ביוני 1948 הוטבעה בדרכוני הפלסטיני (המזויף) חותמת 'כניסה' בבלגרד. בעת יציאתי מנמל שיבניק באונית הרכש 'הזקן' - Maestralle ב-20 ביוני לא הוטבעה חותמת 'יציאה' מיוגוסלביה. י. ב-צ.
¹⁴ . ידע אישי, כמלווה של, אונית הרכש Maestralle-'הזקן', שפקדה את נמל שיבניק ביוני-יולי 1948. י. ב-צ.
¹⁵ . 'יומן המלחמה', 3/12/48: "העברת אווירונים מתעכבת ביוגוסלביה. דרשו מקודם תשלום החוב (\$ 300 בעד כל טון שעבר ארצה, הורדנו זאת עד 200) ושילמנו \$ 600.000. עכשיו יש עיכובים אחרים".

שהתנהגותם האישית של היוגוסלבים, הקרינה אהדה רבה והזדהות עם המאבק היהודי. אין ספק, שדו"ח זה בדבר היות הנשק שם – שמור ככל שניתן, אבל עדיין לא בארץ - בשל "חוסר ספינה מוכנה" - לא תרם לשיפור מצב רוחו של ב-ג.

מחתימת חוזה הרכישה בתחילת ינואר 1948 ועד להגעת המשלוח לנמל שיבניק חלפו כחודשיים. המשלוח עוכב בצ'כיה מעל לחודש ימים. קרוב לודאי שהעיכוב נבע מסיבות פוליטיות שמקורן ביוגוסלביה. מאד ייתכן שהיסוסי היוגוסלבים מקורם בברה"מ. בשלב זה החלו יחסי שתי המדינות להתדרדר עד לקרע המוחלט בין טיטו לסטלין, ש"פרץ החוצה" רק בסוף יוני 1948. לזכות היוגוסלבים ייאמר, שלאחר שנתנו את הסכמתם למעבר הם התמידו במתן השירותים ואף הגבירו אותם בהתאם לצורכי מערכת הרכש, גם אחרי הקרע. מבחינת מערכת הרכש היה עיכוב פוליטי זה בבחינת 'כוח עליון' ואין לקשור אותו לאיחור בהגעת 'נורה' מונציה לנמל שיבניק.

'נורה' - הרכש "המתין" לכלי השייט!

כאמור לעיל, מועדי הגעת המשלוח ארצה, שדווחו לב-ג, שונו מספר פעמים ולבסוף המשלוח הגיע לנמל המוצא ביוגוסלביה רק בתחילת מרץ 1948. לב-ג דווח על כך רק ב-15 במרץ ואז התברר לו שכלי השייט להובלת המשלוח טרם הגיע לנמל. את ההסבר לכך ואת המסקנה המתבקשת, קבע ב-ג עצמו בסיום פריקת 'נורה' במעגן ת"א, ב-5 באפריל: "האיחור במשלוח הראשון נגרם מחוסר ספינה מוכנה... דרוש מרכז שידאג לספינות... רצוי שהדבר יוטל על שאול...". כבר ב-20.3 קבע בן-גוריון "...ששאול ייגש... [לשלושת הגדולים' ברומא] ויתאם פעולתם"¹⁶. נסיבות איחור הגעת 'נורה' גרמו לב-ג לשנות את מעמדו ותפקידו של שאול אביגור ממתאם למרכז. המצב עד לבואו של שאול היה: "שכל אחד קונה לו ספינות". כזכור, האחריות לקניית כלי שייט להובלת המשלוח, הועברה במהלך פברואר ממנגנון 'המוסד' למערכת הרכש ובמבחן התוצאה – מערכת הרכש "פישלה". לימים העיד שייקה דן, "האיש שלנו" ביוגוסלביה: "פתאום התברר ששייקה מתהלך על הרציף ויש לו בכיס מאות טונות של נשק וחוסר כלי... טענתי כל הזמן שילחו אוניה". איך ולמה זה קרה ועוד "פתאום"? בנוסף לבעיית 'שלושת הגדולים' הייתה גם בעיית אגו בין-מערכתית בין 'המוסד לעליה ב' ומערכת הרכש.

כאמור, עסקת הנשק נחתמה כחודשיים קודם לכן, בתחילת ינואר 1948. לכול הדעות, מספיק זמן ע"מ להיערך עם כלי שייט במועד. ב-3 בינואר 1948 רשם ב-ג את תוכנו של מברק מארזי, בו נאמר בין היתר: "אפשר להשיג הכול. יש אוניות לרשותנו מוכנות להפליג במשך חודש...". ואכן, לבקשת ארזי וחשוב יותר, ע"ח התקציב שהועמד לרשותו, עוד בדצמבר 1947 נרכשו ע"י שלוחת 'המוסד לעליה ב' באיטליה "שתי אוניות ברזל" לפני שהיו בידיו חוזי רכש. לדברי עדה סרני, הממונה על השלוחה, טען ארזי כי: "מוטב שהאוניות תחכינה לנשק ולא שהנשק יחכה לאוניות".

על אף, שבהגדרה, היו שתי אוניות אלו זמינות להובלת רכש בחודשי ינואר-מרץ 1948, החליטה מערכת הרכש לקנות ספינה נוספת להובלת המשלוח של אבריאל והטיילה זאת על שלוחת 'המוסד לעליה ב' באיטליה - שהתמחתה מאז 1945 ברכישה, הכנה ותפעול עשרות כלי שייט לבצוע ההעפלה. ב-4 בינואר 1948 התייחסו ב-ג וגילי להחלטה זו: "ב-ג - הוגד לאהוד... המשלוח יסודר דרך סושק (מריאקה) [יוגוסלביה]... משם בכלי שלנו. הוטל על עדה לרכוש כלי...". "גילי - מסושק - בכלים שלנו... הטילו על עדה לקנות כלי רגיל למשא, בסושק יש הרבה כלים איטלקיים - לא יעורר חשד".

במכתב אישי של 'אסף-שלום ליון, סגנה של עדה סרני - שנמנה על פעילי הדור הצעיר של 'המוסד' - הוא "שפך את לבו" בפני גילי בהתייחסו לרכישת כלי השייט: "בית 'ליאונרד' [איטליה], 29.2.48... לפני כחודש הוטל עלינו כאן להכין כלי הובלה עבור 'אתי' [אבריאל]. נעשו כל ההכנות והסדורים לפי ניסיון אנשי המקום, אולם עם גמר ההכנות הודיעו להפסיק ולבטל, כי הושג כלי מארץ אחרת וכמובן... בלי שאחד מאנשי המקום ידע משהו - טוב עוד שעסק זה נגמר רק בביזיון ובהפסד ממון". 'אסף' אינו מבהיר מי הגורם שהחליט לוותר על שירותי 'המוסד' באיטליה.

¹⁶ 'יומן המלחמה', עמ' 313, 341.

גרסת עדה סרני שונה במקצת. לדבריה, בראיון שנערך באמצע שנות ה-60¹⁷: "על אוניות בשביל אהוד בכלל לא שמעתי. רק בהתחלת מרץ 48 טלפן 'פינו' [גינזברג, חשב 'המוסד'] מז'נבה שעלי לחפש אונית עץ בת 500 טון בשביל אהוד דחוף... מצאתי אוניה שמה 'נורה' מטריסט וגמרתי על מחיר של 29 מיליון לירות איטלקיות וכמעט עמדתי לעשות חוזה [אך] 'פינו' טלפן שאין צורך ועזבת...". עדה טוענת שהאירוע התרחש במרץ בעוד 'אסף' טוען שהוא אירע בפברואר. מאחר וגרסת 'אסף' נכתבה בזמן אמת' ואילו גרסת עדה נמסרה כעבור כ-15 שנים, אין מנוס מלקבל את גרסת 'אסף'. בכול מקרה ועל אף שב-ג וגילי הניחו שקניית כלי השייט תטופל ע"י מנגנון 'המוסד', החליטה מערכת הרכש לטפל בקנייה בעצמה. אין ספק שאהוד אבריאלי היה שותף ולפחות מודע, להחלטה זו, שגרמה למתיחות רבה ביחסים הבין מערכתיים ועד מהרה גלשה גם לפסים בין-אישיים. בניגוד לארזי, שקנה שתי אוניות עוד לפני שהיו בידיו חוזי רכש, אהוד "נכנס לתמונה" באיחור ניכר - סמוך לשיגור המשלוח מצ'כיה לשייט במימי הדנובה לעבר יוגוסלביה. נשאלת השאלה איך ומדוע זה קרה. כאמור, בשלב חתימת עסקת הרכש עם הצ'כים, הוחלט – על דעת ב-ג וגילי - על רכישת כלי מיוחד עבור המשלוח הראשון בהתעלמות מהעובדה שבאותה עת עמדו לרשות המערכת שתי האוניות, שנרכשו ביוזמת ארזי. העובדה היא, שחודש לאחר מכן, כשמשלוח הרכש עמד לצאת לעבר יוגוסלביה, התברר לאהוד, "בדרך הקשה" - לחץ כבד של ב-ג - ש"אם אין אני לי, מי לי".

לפני שנתאר את פעילותו החפוזת של אהוד לרכישת כלי השייט, עלינו לברר מה עמד מאחורי מברקו של ארזי כי, "יש אוניות לרשותנו" ואם היו, מדוע לא הועמדה אחת מהן לרשות המשלוח של אהוד? עדה סרני ציינה¹⁸, שכבר בדצמבר 1947 היא קיבלה מארזי \$ 150.000 וקנתה לבקשתו: "את האוניות [Ressurectio - 'רקס' ו-Santachiara - 'בהירה'] והן היו מוכנות זמן רב לפני שהיה הנשק, שקנה 'אלון' [כינוי של ארזי], מוכן למשלוח". כאמור לדבריה, הוא נימק את הקדמת קנייתן: "מוטב שהאוניות תחכינה לנשק ולא שהנשק יחכה לאוניות". בינתיים – לצורכי "כיסוי" וקיום - הועסקו האוניות ע"י משרד התפעול של שלוחת 'המוסד' באיטליה, בתובלה מסחרית בקו אלג'יר-מרסיי והיו, לדברי עדה, זמינות, בכוננות לקריאת ארזי.

וכך, בעוד שארזי דאג מראש לכלי השייט עבור המשלוחים שלו, הסתמך אהוד על 'המערכת'¹⁹ - אותה הוא הכיר היטב מתקופת פעילותו הקודמת ב'מוסד לעליה ב'. לימים, כשנדרש לעניין זה, טען אבריאלי: "... נתקלנו בקושיים בלתי-צפויים משחיפשו אוניה מתאימה להובלת [המשלוח]. בידי 'המוסד' לא היה מה להציע לנו. אילו הייתה אוניה, היו מעמידים אותה לרשותנו, שכן ברגע זה ניתנה לנשק עדיפות על פני אנשים". האומנם? הוא אינו מבהיר את טיב "הקשיים הבלתי-צפויים" ואינו מזכיר את קיומן של שתי האוניות הזמינות 'של' ארזי. כאמור, אוניות אלו היו מיועדות להובלת רכש ולא להסעת אנשים ואעפ"כ, המערכת לא השכילה להפנות אחת מהן ליוגוסלביה, לפני הגעת המשלוח מצ'כיה. ניתן להניח, שלאבריאלי היה מידע ו/או עמדה ביחס לנושא, אלא, שלאחר מעשה, באמצע שנות ה-70, הוא לא רצה לפתוח "תיבת פנדורה", שעלולה הייתה לחשוף את העובדה והמשמעות של האיחור בהגעת משלוח הרכש הראשון ב'נורה', בשעה ששתי האוניות הזמינות של ארזי המשיכו לשייט בקו המסחרי, אלג'יר-מרסיי.

מהמידע המצטבר, ניתן לקבוע, שהאחריות ל"אי-ההבנה", שבעטיה לא נרכש כלי השייט במועד מוקדם יותר או, לחילופין, לא הופנתה אחת משתי האוניות הזמינות ליוגוסלביה, רובצת בעיקר על כתפי מערכת הרכש. ברוח זו, הוסיף וכתב 'אסף' לגילי: "בענייני ר' [רכש] יש יותר מכפילות וכאן אין יודע מי הוא מי ולא רחוק שהאחד יחבל מעשי השני. הרבה עוסקים ולואי ולא תהא תקלה...".

לפני שניכנס לסוגיית רכישת 'נורה', ננסה לבדוק - בהנחה "מה היה קורה אילו" - אם ההחלטה בדבר רכישתה, היתה בכלל הכרחית. שתי האוניות של ארזי – שהיו בידי מנגנון 'המוסד לעליה ב' למעלה מחודשיים - הופעלו, לראשונה, למשימות רכש, רק לאחר,

¹⁷ עדות עדה. 'סודי ביותר' סימול 19.40, ארכיון תולדות ההגנה (את"ה).

¹⁸ עדה סרני, 'ספינות ללא דגל', עמ' 2-181.

¹⁹ מן הראוי לציין, ששתי המערכות, עליה ב' והרכש, פעלו עד שלב זה, בנפרד וכמעט ללא תיאום.

שהמשלוח הראשון של אבריאל הגיע ב-1 באפריל 1948 לת"א. הראשונה, Ressurrectio, הופעלה באפריל 1948 והגיעה לת"א ב-23 לחודש ואילו השניה, ששמה הוסב ל-Borea-2, הופעלה בסוף אפריל והגיעה לת"א ב-13 במאי 1948. בבדיקת מרחב וזמן פעילות, נראה, שניתן היה להפנות אחת מהן להובלת המשלוח של אהוד בראשית מרץ, מבלי לפגוע בשיגור המשלוחים המאוחרים הנ"ל של ארזי ולהימנע מהטיפול המייגע והמיותר ברכישת ספינה נוספת. מה גם, שבראשית מרץ היה המשלוח של אבריאל בבחינת "צפור ביד", בעוד אלו של ארזי היו עדיין "על העץ".

הטבלה הבאה ממחישה את האפשרות שהיתה להפנות את Ressurrectio

בחודש מרץ להובלת המשלוח של אבריאל, מבלי לפגוע במשלוח של ארזי באפריל.

מועדי ההגעה של שלושת אוניות הרכש הראשונות (לפני תום המנדט הבריטי):

האוויה	תאריך קנייה	הגעה לת"א	רכש של	הערות
Nora - 'יורם'	מרץ 48	1 אפר' 48	אבריאל	הנשק המתין לספינה ²⁰ .
Ressurrectio 'רקס'	דצמ'-ינו' 48	23 אפר' 48	ארזי	ניתן היה לנצלה קודם לכן, במרץ.
Borea-2 "בהירה/ארז"	דצמ'-ינו 48	13 מאי 48	ארזי	צוות סרבן גרם עיכוב הפעלתה.

לאור הנתונים הנ"ל, אין ספק, שראשי 'המערכת' היו חייבים לתת עדיפות למשלוח של אבריאל. מה גרם לכך שזו לא ניתנה? התשובה מורכבת ביותר והיא חורגת מעבר לקשיי הניהול בתנאי אותם ימים. בגדול, ניתן לייחס את "הפשלה" למערכת היחסים הבין-אישיים בצמרת המערכות, 'המוסד' והרכש.

לבדיקת השלכות מערכת היחסים האישיים על תהליך קניית 'נורה', נפגשתי עם עדה סרני ב-27 ביוני 1995 והצגתי בפניה כמה שאלות על הנסיבות, שבסופו של דבר, הביאו את מערכת הרכש להחלטה לקנות בעצמה כלי שייט, במקום להיעזר במנגנון 'המוסד'. להלן תשובותיה:

(א) מעולם לא הוטל עליה לרכוש כלי שייט עבור המשלוח של אבריאל והיא אינה מודעת לרישום ביומנו של ב-ג, בעניין זה.

(ב) את שתי האוניות, היא קנתה לבקשת 'אלון' ומתקציב שהוא העמיד לרשותה והן היו זמינות בהתרעה של ימים ספורים. עד להפעלתן הן פעלו בקו מסחרי מרסיי-אלג'יר, משתי סיבות: הראשונה, 'כיסוי ע"מ להסיר מהן חשד והשניה, ע"מ לקיים את עצמן, ואולי אף להרוויח. לדבריה, הן "כיסו את ההוצאות וזה גם כן משהו".

(ג) אבריאל לא ביקש ממנה להעביר לרשותו את אחת משתי האוניות וכי לו רצה בכך, היה עליו לפנות ישירות לארזי. הוא גם לא ביקש ממנה לרכוש עבורו כלי שייט אחר.

(ד) רק בחודש מרץ 1948 הובא לידיעתה, שדרוש כלי שייט עבור המשלוח העומד להגיע ליוגוסלביה וכי לבקשת אבריאל, היא קישרה אותו עם סוכן בוונציה, ותו לא.

(ה) בין "שלושת הגדולים" של מערכת הרכש, נוצרו חיכוכים, שנמשכו גם לאחר ששאלו מאירוב-אביגור מונה בסוף מרץ 1948 כמרכז פעילות הרכש. לדבריה איש לא 'פירגן' לרעהו והדבר צער אותה וממשיך לצער אותה.

אני חייב לציין, שהעלאת הנושא, הסעירה את עדה עד כדי כך, שהגר בתה, שהייתה נוכחת, ביקשה ממני לקטוע את הראיון. לימים, הגיע לידי תמליל ראיון, שניתן על ידי עדה שנה קודם לכן, בו היא מעידה: "זו אחת הפרשות הקשות כי, פתאום... בא אהוד, אשר קיבל או עמד לקבל נשק צ'כי ולא היו לו אוניות... אז היו שתי האוניות של יהודה ארזי שעוד לא נתן הוראה, אבל ידעתי שבשביל אחת יש לו כבר [חוזת נשק]". לטענתה, היא הציעה לאהוד את האוויה הקטנה (1.000 טון) מבין השתיים, עם "צוות טוב ועם קפטין טוב" (הכוונה ל-Ressurrectio) ואילו אהוד דרש את הגדולה יותר (את Borea-2, 1.200 טון), שלדבריה: "היו לנו ספקות גדולים על איך הצוות יכול לעמוד ברגע שעלול להיות קשה... ופה אני עשיתי שגיאה. אמרתי: אתה רוצה את האוויה הגדולה? אשלח לך... ומה שיגורתי בא.

²⁰. עפ"י עדות שייקה דן "הנשק חיכה על הרציף 16-17 יום".

הקפטיין... לא מוכן לנסוע ליוגוסלביה²¹... ולא מוכן לרדת מהאוניה... זה היה הקפטיין הגרוע ביותר שהיה לנו...". גרסה זו, לפיה היא הציעה לאהוד כלי שייט למשלוח הראשון שלו, אינה מתיישבת עם דבריה בראיון אתי והיא גם אינה עולה בקנה אחד עם מכתבו של 'אסף' לגלילי. לזכותה ייאמר, שבראיונות, היא הסתמכה על זיכרונה בלבד ואילו בספרה 'ספינות ללא דגל' שנכתב 20 שנה קודם לכן, ב-1975, עולה בבירור שהצעתה הנ"ל מתייחסת להובלת המשלוח השני של אבריאל, שהיה אמור לצאת לדרכו בסוף אפריל ולא למשלוח הראשון שיצא לדרכו במרץ (וע"כ היא אינה רלבנטית לעניינינו). חיזוק מה לטענתי זו, מהווה העובדה, שמשקל המשלוח הראשון היה כ-500 טון וע"כ לא היה כלל צורך באוניה הגדולה מבין השתיים. ראוי לציין, שבפעם זו, המתייחסת למשלוח השני, הייתה זו עדה סרני, שפנתה לארזי וביקשה את רשותו להעמיד את אחת משתי האוניות לרשות אבריאל והוא הסכים.

כאמור, רק ב-15 במרץ 1948, כ-12 ימים לאחר שמשלוח הרכש הגיע לנמל שיבניק, רשם לפניו ב-ג, לראשונה, דו"ח מעודד מפיו של נחום שדמי, המבוסס על מידע, שהוא קיבל מאבריאל יומיים קודם לכן: "... קנו כלי 580 טון, עם מנהל שלו וגם אלחוט. יגיע בעוד שלושה שבועות - תחת דגל איטלקי. יביא גם סחורות רגילות מאיטליה. במשך שבוע זה יטעונו הסחורה, 280 טון. הנסיעה תארך כ- 8 ימים. המפקד - בנימין [בן] ירושלמי". המדובר בקניינה והכנתה של הספינה 'נורה', בנמל וונציה. "סחורות רגילות" במשקל 280 טון, הכוונה למטען 'הכיסוי' - תרתי משמע - שכלל תפוא"א, בצל ולוחות עץ (בעוד, שכאמור, משקל הרכש עצמו, היה כ- 500 טון²²); ואילו 'המנהל', הכוונה כנראה לרב החובל והצוות האיטלקי, ששירותם נשכר במסגרת קניינה הספינה. ניתן להניח, שב-ג, שבע האכזבות, קיבל את ההודעה ברגשות מעורבים משום שהרכש "המתין" כבר מעל עשרה ימים בנמל שיבניק ואילו 'נורה'... הייתה עדיין בשלב ההכנה מ"עבר לים" האדריאטי, בנמל וונציה.

בדו"ח הנ"ל אין התייחסות למועדי יציאת 'נורה' מוונציה והגעתה לשיבניק. רק למחרת היום, ב-16.3, טלפן אבריאל לב.ג וגלילי: "הכלי צריך לצאת מחר [17.3] ל'יורם' [יוגוסלביה]". מעדות מאוחרת של שייקה דן, אנו למדים ש'נורה' הפליגה משיבניק ב-21.3; דהיינו בארבעה ימים היא השלימה את ההפלגה מוונציה ואת העמסת כ-500 טון - מהירות ראויה לציין, בתנאי אותם ימים. ואכן, שייקה דן ציין: "הנשק חיכה על הרציף 16-17 יום. הם [היוגוסלבים] השתיקו בנמל כל עבודה אחרת והעובדים הועמדו לרשות העניין הזה".

יום לאחר הפלגתה משיבניק, ב-22.3.48, בישר אהוד לפעילי רכש בז'נבה: "החלק [משלוח הנשק] הראשון עזב את 'צפורה' [מכינוי צ'כיה] לפני כשלושה שבועות בדרך ל'יורם' [יוגוסלביה] - למעשה חלף חודש ימים - ויש לחשוב כי היום עזב גם את 'יורם' בדרך ל'ארנון' [א"י]". הוא לא הזכיר שהנשק חיכה לאוניה מעל לשבועיים. עפ"י הנתונים הנ"ל ובתנאי ים רגילים, ההפלגה היתה אמורה להימשך 7-8 ימים, אולם, סערה עזה שפקדה את כול האגן המזרחי של הים התיכון, עיכבה את 'נורה' כמה ימים וההפלגה נמשכה מעל ל-10 ימים. ב-1 באפריל 1948 הגיעה 'נורה' למעגן ת"א.

כאן המקום להקדים שנית את המאוחר ולהזכיר, שב-5.4.48, לאחר הפריקה במעגן ת"א, קבע ב-ג את הגורם לאיחור, מבלי להתייחס למשכו: "האיחור במשלוח הראשון נגרם מחוסר ספינה מוכנה... לשם משלוח יש צורך בספינות שלנו. כל אחד קונה לו ספינות. דרוש מרכז, שידאג לספינות... רצוי שהדבר יוטל על שאול...". בפועל, הוא כבר מינה את שאול אביגור שבועיים קודם לכן (ב-20.3, יום לפני יציאת 'נורה' לדרכה ארצה). למינויו של שאול התייחס גם מרדור: "עם בואו של שאול אביגור לאירופה, נוצרה הרשות העליונה שהוותה גורם קובע ומאזן, מכריע ופוסק לגבי כל רשויות 'ההגנה' (רכש, עליה ב' ועוד)...". עד מהרה התברר שיהודה ארזי לא קיבל את מנהיגותו של שאול (כפי שהוא לא קיבל אותה בתקופת פעילותו ב'מוסד לעליה ב'). בינתיים חלפו 4 חודשים מאז הוחלט לסכן ולהקדים את הגעת אוניות הרכש. הראשונה, 'נורה', איחרה כשלושה שבועות שניתן היה למונען - איחור משמעותי ביותר באותו חודש מרץ קודר.

²¹ . היוגוסלבים לא שכחו שהאיטלקים כבשו את החוף הדלמטי במלה"ע ה-II .

²² . משקל 'נורה' - Tonnage gross - הרשום, 322 והיא הייתה מסוגלת לשאת כ- 600-700 טון.

כפרפראזה לדברי ב-ג, ניתן לסכם קטע זה: "כול אחד ו'הנורה' שלו".**קניית 'נורה'**

כאמור, "הטילו על עדה לקנות כלי [שייט] רגיל למשא" ולעניין זה התייחס גם סגנה שלום-אסף' לזין במכתבו לגילי בסוף פברואר 1948: "...לפני כחודש הוטל עלינו כאן [שלוחת 'המוסד' באיטליה] להכין כלי הובלה עבור 'אתי' [אהוד]. נעשו כל ההכנות והסידורים לפי ניסיון אנשי המקום [מנגנון 'המוסד'], אולם עם גמר ההכנות הודיעו להפסיק ולבטל, כי הושג כלי בארץ אחרת... טוב עוד שעסק זה נגמר רק בביזיון ובהפסד ממון". מהדברים עולה בברור, שבמהלך ינואר 1948, לפני חתימת חוזה הרכש עם הצ'כים וגם לאחר מכן, אבריאל לא היה מעורב כלל בקניית כלי השייט להובלת הרכש שלו.

רק בפברואר 1948, לאחר ש'המוסד' הורחק מטיפול בקניית כלי השייט ובהתקרב מועד יציאת המשלוח מצ'כיה (בשייט בדנובה לעבר יוגוסלביה) מחד והלחץ הבלתי פוסק מצד ב-ג' מאידך, החל אבריאל לטפל בנושא. לדבריו: "כמו בכל מצב קשה פניתי גם הפעם אל בנימין [בן' ירושלמי, פעיל שטח צעיר של 'המוסד', אך "מנוסה עם קבלות"]. ביקשתיו לרכוש מיד ובכל מחיר אוניה לא גדולה. הובטחו לו הכסף הדרוש וההרשאה". במקביל לפעילותו של אבריאל וקרוב לוודאי, בתיאום איתו, הפעיל גם מוניה מרדור, הממונה על הרכש באיטליה, את אנשיו בצפון איטליה ואלו המליצו בפניו להטיל את משימת קניית כלי השייט על אפרים אילין.

על נסיבות הפנייה לאילין, קיימות מספר גרסאות. לפי גרסת אבריאל, פגש ירושלמי באילין באקראי: "באולם הקבלה של בית מלון מהודר בונציה. כאן דיבר אדם בטלפון – בעברית ובקולי-קולות... בנימין הניח את כפו הכבדה על שכמו של האיש: חושיו אמרו לו שלפניו אדם היודע להשיג "פריטים נדירים". אח"כ הזמין את מכרו החדש לשתות ועד מהרה נחתמה העסקה: אפרים אילין, תעשיין טקסטיל הסכים לשתף פעולה... וכעבור שבועות אחדים הודיע בנימין שרכש אונית קיטור קטנה – 'נורה' – ובה צוות טוב".

נשמע כסיפור ג'יימס בונד ואכן הגרסאות האחרות ובעיקר של ירושלמי עצמו, שונות בתכלית השינוי. עפ"י עדותו הוא נקרא בפברואר 1948 מצרפת לפראג: "היה עלי לפי הוראותיו של אהוד לצאת מיד לחפש אוניה (אנשי הרכש באיטליה חיפשו זה כבר... אוניה... ואיכשהו לא הצליחו עד אז). יצאתי לדרום איטליה ומצאתי את האוניה בשם 'סן מיקלה'. בקשתי את זקימוביץ [סגנה של עדה סרני] לבוא ולבדוק אתי את האוניה..., שהתאימה למטרותנו, אבל שהיה צורך לבצע בה תיקון כלשהו... בינתיים אנשי הרכש בצפון מצאו אוניה מתאימה. היו אלו מוניה מרדור, יוס'קה יריב, חנן גייסמר ואפרים אילין. קבלתי מברק שעלי לעזוב את האוניה 'סן מיקלה', למרות שכבר קנינו אותה²³ ולצאת מיד לוונציה, שם נרכשה כבר האוניה 'נורה'. בוונציה פגשתי את חנן [גייסמר] ויוס'קה [יריב] (שהכרתים בעבודה קודם לכן) ואת אילין".

גם לאחר רכישת 'נורה' המשיך ב-ג ללחוץ על אבריאל להחיש את בואה. אבריאל החליט: "אפוא לגשת לוונציה ולהאיץ בבנימין ואילין... [אך] מן הארץ הוסיפו לזרום שדרים דחופים, מתי סוף-סוף תגיע 'נורה' ?". ואילו כאן, בפראג, מוסיף אבריאל: "... חיכינו לצלצולו של בנימין מבלגרד [ירושלמי "קפץ" ליוגוסלביה לבדיקת אמצעי ההעמסה בשיבניק]. לבסוף נשמע קולו...: גמרתי את ההכנות לטעינה ועלי לגשת לוונציה כדי להביא את 'נורה', אך אני יכול לצאת! אינני במעצר... אך האיטלקים מסרבים [בשל הבחירות באיטליה] להניח לי לחזור לוונציה...". רוב העדויות אינן מלוות בתאריכים וקשה לקבל תמונה מה קדם למה. כך או כך, "סוף טוב הכול טוב". מהעדויות השונות, ניתן לסכם, שירושלמי חזר ל'נורה' בוונציה, סמוך להשלמת הכנתה ליציאה לים (בסביבות ה- 17 במרץ 1948).

מרדור טוען: "עם התקבל אישורה של יוגוסלביה למעבר הנשק אל אחד מנמליה... נעשתה עבודה קדחתנית לפתור את בעיית התובלה הימית. בפעולה זו עסקו בעיקר חנן גייסמר ולוי קופילביץ (ארגוב)²⁴ [שנשלחו לוונציה, כנציגי אבריאל]. בעזרת הסוחר אפרים

²³ ב- 24.4.48 הגיעה ארצה ספינת המעפילים San Michele ששמה הוסב ל"משמר העמק".

²⁴ בספרו, 'בנתיבי הצלה והעפלה' עמ' 169-170 טוען ארגוב שהוא זה ששכר את שירותיו של אילין ולדבריו "האוניה הפליגה בלי מכשיר קשר".

אילין, שהתגורר באיטליה והיה בעל קשרים טובים במקום, נרכשה שם האוניה 'נורה' ". ליוסקה (ריבקינד) יריב גרסה שונה מזו של הממונה עליו, מרדור. בראיון בשנת 1994²⁵ הוא מספר: "כאשר הנשק הוסע...[מצ'כיה] ליוגוסלביה [בסוף פבר' 48] ושם הוא חיכה לאוניה [מתחילת מרץ] שאנחנו נשגר מאיטליה... הייתה סכנה... שנצל את המנגנון שקנה אוניות עבור 'עליה ב'... מפני שהיה ברור שהבריטים יעלו גם על האוניה הזאת... וזאת סכנה שלא יכולנו לעמוד בה, אז לכן אנחנו פנינו לאפרים אילין", שיסייע בידינו. הבחירה באילין – איש אצ"ל לשעבר ובאותה עת סוחר פרטי, שעסק ביבוא כותנה ממצרים לאיטליה – נעשתה בשל ניסיונו המסחרי בתחום הספנות ויכולתו "לשמש כיסוי מצוין לרכישת הספינה"²⁶.

לדברי יוס'קה יריב, היה זה אליהו סחרוב, פעיל רכש בכיר, שהמליץ על אילין, אותו הוא הכיר מתקופת ישיבה משותפת בבית-סוהר [ב-1944] ואשר לדבריו: "אילין היה פעם איש אצ"ל... אח"כ הוא הסתכסך עם האצ"ל... עם הלח"י וגם עם 'ההגנה' ... בוא נפנה אליו ונציע לו, שאם הוא יהיה מוכן לרכוש אוניה על שמו בכיסוי שלו בלי כל קשר עם מנגנון ישראלי או יהודי, אז אנחנו נמליץ לתת לו רהביליטציה. ואכן כך היה... הצענו... והוא קיבל זאת בהתלהבות..."

את גרסתו לפניית נציגי ארגון 'ההגנה', מתאר אילין בנימה רגשנית: "מיד לאחר החלטת האו"ם על הקמת המדינה חזרתי מלונדון למילנו... במטרה לחפש קשר עם שליחי המדינה-שבדרך, להשתלב במאמץ הכולל... יד ההשגחה העליונה, הגורל או נצח-ישראל, הובילו את שליחי 'ההגנה' אלי". אשרי המאמין! בעדות אחרת בתחילת שנות ה-50, טוען אילין כי כבר: "בינואר 1948 פנה אלי מאיר גרינבוים [גירון] והציג בפני בעיה – האם אוכל לארגן אמצעי הובלה כדי לקבל נשק צ'כי מאחד הנמלים ביוגוסלביה ולהובילו ארצה". אילין גם מצטט עדות של יוס'קה יריב, שניתנה, לדבריו, לספרו: "... אז הגה אליהו סחרוב רעיון... אני מציע שהוא [אילין] ישכור את האוניה על שמו וגם יקנה על שמו את מטען הכיסוי... סחרוב ביקש אישור לכך מהארץ וקיבל אותו...". בעקבות הסכמת אילין, הטיל עליו, לדבריו, מרדור: "לארגן במהירות האפשרית ספינה, עם צוות... שתצא מוונציה ליוגוסלביה, תטעין את הנשק ותעבירו ארצה...". כאמור, אילין היה ממודר בכל הקשור לפעילות האוניה לאחר יציאתה מונציה.

בתחילת מרץ 1948, יצאו יריב ואילין ממילנו לונציה. עפ"י עדותו של יוס'קה: "מוניה מינה אותי להתלוות לאילין בדרכנו לונציה ששם היה צריך להיערך החיפוש אחרי אוניה...". למינוי זה, של נציג מערכת הרכש של 'ההגנה', הייתה משמעות אחת – קישור ופיקוח על פעילותו של אילין, שלא נמנה על סגל מערכת הרכש. ב-1.8.99, שוחחתי עם עזריה ארנן ('הסיני'), שלישי הרמ"א ישראל גלילי. לדבריו, מטה 'ההגנה' קיבל דווח בדבר הכוונה להיעזר באילין, שלא היה מוכר להם. למיטב זכרונו, הם אישרו זאת, אם כי, לדבריו: "הוא הוגדר כממודר". בעדות מאוחרת טען אילין כי: "בעניין זה [נורה] עבדתי בפיקוחם של אהוד ושאל". בפועל הקשר של אילין היה עם נציגיהם של אבריאל ומרדור. שאול אביגור לא היה מעורב כלל בפרשת 'נורה'. הוא החל את פעילותו כמרכז הרכש באירופה, כשהספינה הייתה כבר בדרכה ארצה ואילו אהוד אבריאל, שישב בקביעות בפראג, שיגר לונציה את נציגו, חנן גייסמר, הידוע בכינויו "פרננד".

כבר ברכבת, אירעה, לדברי יוס'קה: "הסצנה הראשונה... כאשר רוחו [של אילין] הייתה מרוממת... להזדמנות שניתנה לו גם להראות את יכולתו וגם לתרום אולי. והוא כטוב לבו אומר לי: לפני הנסיעה הזאת נסעתי למרסיי למפקדת האצ"ל באירופה ואמרתי להם: ארגון 'ההגנה' פנה אלי לעזור ברכישת אוניה עבור הובלת נשק... הם אמרו לי, תעזור. הוא כמובן רצה להראות לי כמה האצ"ל גדול ומשתף פעולה ואני חשכו עיני. כשהגענו לונציה... תפסתי את מוניה [בטלפון] וסיפרתי לו... והוא חשב ואמר לי: אין לנו ברירה... קדימה להמשיך הלאה, נסמוך על זה שהם ישמרו סוד".

גרסתה של עדה סרני שונה לחלוטין. בספרה היא אינה מזכירה כלל את אילין ואת חצי ביקורתה המאופקת, היא שלחה לעבר חברה ב'מוסד' ובעיקר כלפי אבריאל. לדוגמה,

²⁵ יוס'קה, מ"פ הפלי"ם ב- 1946 ופעיל רכש באיטליה ב- 47-8.

²⁶ אמנון יונה, 'שליחות ללא עקבות', הוצאת משה"ב 2001, עמ' 220.

באחד הראיונות²⁷, היא טרחה לציין: "הוא שכח שעד אז הוא לא דאג לאוניה". לדבריה, בתחילת מרץ נאמר לה ע"י 'פינו', הגזבר בז'נבה, שאין צורך בכלי שייט, אך כעבור כשבועיים: "והנה מטלפן שוב פינו שעכשיו מעמיסים את הנשק... על רכבת והנשק יגיע לפיומה בעוד 3 ימים ודרושה אוניה לשם... [ואני] מציעה שאהוד יבוא ואמסור לו הקשר [לסוכן אוניות]...". כאמור, היא הכחישה, שמטלה כזו הוטלה עליה חודשיים קודם לכן והיא גם אינה מזכירה את חלקו של סגנה, משה זקימוביץ-זקי', בסיוע לבן ירושלמי בפברואר-מרץ 48, לרכוש את הספינה 'סן-מיקלה', למטרה זו. באשר לחלקה ברכישת 'נורה', מוסיפה סרני: "באותו יום [לדבריה, באמצע מרץ] הגיע אהוד לרומא ואחרי התייעצות נסע לונציה בו בערב. הודעתי בטלפון לסוכן... כי, מחר יבוא אליו אהוד ועליו לעשות הכול כדי להשיג לו את האוניה הדרושה. למחרת טלפן אלי אהוד: הוא מצא אוניה ריקה בוונציה ועומד לקנות אותה... הוא לא אמר לי מה שם האוניה ואני לא שאלתי". לדבריה²⁸: אחרי שעות אחדות טלפן אלי סוכנו הנרגז מגנואה ושאל מדוע קנינו את 'נורה'... דרך סוכן אחר ושלמנו ב-10% יותר...".

לאילין גרסה שונה: "בכסף ובקשרים ניתן להשיג כמעט הכול והיה ברור לי שנוכל למצוא ספינה מתאימה. הבעיה הייתה הצוות. אי אפשר לרכוש ספינה ללא הצוות... והיכן ימצא צוות איטלקי שיסכים לעגון ביוגוסלביה²⁹... אחד המתווכים הציע לי ספינת עץ בת 600 טון... שנראתה... במצב טוב ומתאים למשימה". בתגובה לדברים אלו, שרבטה עדה בכתב ידה בשולי ספרו של אילין: "במשך השנים קנינו 38 אוניות בלי הצוות שלהן... מכול המאמצים של אילין יצאו הרבה דיבורים, אבל לא אוניה. טלפנתי לסוכן הימי שלנו בוונציה והוא שהציע לאהוד את 'נורה'. כול אחד וגרסתו הוא.

כאמור, אילין לא נמנה על סגל מערכת הרכש. בספרו 'על החתום', שהוצא לאור בשנות ה-80, הוא החליט ל"היכנס" לקלחת מערכת היחסים העכורים, ששררה בין שלוחות 'המוסד' והרכש. הוא בחר לעשות זאת באמצעות ציטוט מעדותו של יוס'קה יריב, שניתנה, לדבריו, לספרו: "בהיותנו קשורים גם בעליה ב', ידענו כי כל אונית-מעפילים מאיטליה ומצרפת אותרה בתוך יום-יומיים על ידי הבריטים, שהדביקו לה לוויו צמוד של משחתת. הנחנו שקיימת "דליפה" כלשהי במערכת. פחדנו שכך יקרה גם לאונית הנשק".

אילין לא הסתפק בהאשמה חמורה זו והוסיף דברים משלו: "מאוחר יותר למדתי לדעת היכן הייתה הדליפה, שגרמה לכך שרוב אוניות המעפילים בשנים 45-48 לא זכו להגיע... מפקדי בסיס 'ההגנה' ברומא... עדה סרני... ויהודה ארזי... נעזרו בשני איטלקים... קלוסיו קצין בדרגת מיוור במודיעין הימית... מתקופת מוסוליני... ופרליני פקיד בכיר בחברת הספנות 'אדריאטיקה'... קלוסיו היה אישיות מרשימה ואילו פרליני היה טיפוס מפוקפק, הרפתקן, סחטן ולא אמין. עדה סמכה משום מה על שני האיטלקים בעיניים עצומות... בנוסף לכך לא ננקטו בבסיס 'ההגנה' ברומא אמצעים חשאיים מזעריים... נראה של"דליפה" הזו תרמה לא מעט גם העובדה שהיו חיכוכים מתמידים בין בסיס רומא לבין אנשי הרכש בצ'כיה". לאחר ש"ירה" לכול הכוונים, מאשר אילין עצמו, שהאשמותיו החמורות, מבוססות על: "ההשערה הפרטית שלי, שהמקור העיקרי לדליפה היו שני האיטלקים. מצד אחד הם סייעו ל'הגנה'... וקיבלו על כך שכר ביד נדיבה. מצד שני הם העבירו לבריטים ידיעות... וקיבלו על כך שכר נוסף". האשמות אלו, הסעירו ביותר את עדה סרני.

אכן, יחסי השלוחה האיטלקית עם מטה 'המוסד' לעליה ב' ובעיקר עם העומד בראשו, אביגור, היו בעייתיים עוד בתקופתו של ארזי (שאלץ לסיים את עבודתו באפריל 1947). כקודמה, גם עדה סרני לא העריכה את שיטות העבודה של אביגור ועל רקע זה פרצו מעת לעת משברים. אין ספק, שעדה נפגעה גם מההחלטה להסתייע באילין ברכישת אוניה, במקום להשתמש במנגנון המנוסה שעמד לפקודתה וכי החלטה זו הוסיפה שמן לקלחת יחסיה עם הקולגות ובעיקר עם אבריאל. אותו היא ראתה ובצדק מבחינתה, כאחראי להחלטה זו, אך מכאן ועד להשלמה עם האשמותיו של אילין, המרחק רב. עדה נפגעה עד שורשי נשמתה. בשולי ספרו של אילין היא שרבטה בכתב ידה: "שקר! שקר! שקר!" והוסיפה: "אילין... ויריב, איש מודיעין, מראים חוסר ידיעה אלמנטארית על... היחסים בין

²⁷ תיק 19.40, את"ה (ארכיון תולדות 'ההגנה').

²⁸ עדה סרני, 'ספינות ללא דגל', עמ' 2-181.

²⁹ במלה"ע נכבשו ערי החוף הדלמטי ע"י האיטלקים. היוגוסלבים לא שכחו. מניסיוני האישי, אני יכול להעיד שלא הייתה כל בעיה לגייס ימאים איטלקים לפעילות ההעפלה והרכש.

איטליה לבריטים... ובאופן מיוחד בין חיל הים האיטלקי והבריטים". ואכן, מצויים בידי העתקי מסמכים סודיים, שקיבלתי מעדה, שנשלחו בשנת 1947 ע"י השגרירות הבריטית ברומא למשרד החוץ האיטלקי, מהם עולה בבירור, שהאיטלקים נמנעו מש"פ עם הבריטים ככול שיכלו, במסגרת יחסי מנוצח-מנוצח.

בכעסה, כי רב, פנתה עדה סרני לחיים ישראלי, "מר משרד הביטחון", בבקשה להגיב על האשמותיו של אילין. בסיכום מכתב מה-10 בדצמבר 1985, כתב ישראלי: "יוצא שמאיטליה הפליגו 34 אוניות, ש-12 מהן הגיעו לחופי הארץ, מאידך מיתר הארצות הפליגו 32 שרק 4 מהן הגיעו... נשאלת השאלה האם גם ביתר הארצות, המקור המקרי לדליפה היו שני האיטלקים?... השערת אנשינו הייתה שלבריטים הייתה רשת מודיעים... בארצות ובנמלי היציאה...". מהיכרותי האישית עם עדה סרני, אני יכול להעיד, שהמכתב לא הרגיע ולא סיפק אותה. נשאלת השאלה מה הניע את אילין להטיח אשמה כה כבדה על בסיס "השערה פרטית"? האם הוא קווה שהכפשת אחרים תאדיר את פועלו הוא? יוס'קה, שמצא עצמו ב"מלחמה" זו, בין עדה לאילין, העיד: "אין שום הוכחה... אני הכרתי את האיטלקים האלו... אני יודע שלא היה חשד, אבל אילין החליט שהם הסגירו".

יחד עם זאת, לדבריו הוא ניסה להסביר לעדה, שמערכת הרכש לא רצתה לרכוש את האוניה באמצעות: "המנגנון שקנה אוניות עבור עליה ב', מפני שהיה ברור שהבריטים יעלו גם עליה...". הפסקנות אינה במקומה. עובדה – אונית הרכש השניה, Ressurrectio, שנקנתה ותופעלה ע"י מנגנון 'המוסד' באיטליה, הגיעה לת"א בערב פסח תש"ח, 23.4.48, שלושה שבועות לאחר 'נורה' ושלושה שבועות לפני תום המנדט הבריטי, ללא בעיות.

ב-31 ביולי 1986, מצא יוס'קה יריב לנכון להריץ לעדה מכתב, בו הוא התייחס להאשמותיו של אילין ואשר אותו הוא סיכם: "ובאשר לתיאור של אילין על פעילות משרדך ברומא – אני חוזר ואומר אני מבין מה דוחף אותו לתיאורים כאלה. מניסיוני האישי אני קובע שאין בכך בשום פנים תיאור העובדות. המשרד פעל בדבקות במטרה, בהרגשה נפלאה של שותפות במפעל אדיר, בחברות וגם ביעילות, כמובן כפוף למגבלות ולתנאים האובייקטיביים של הזמן והמקום". דברים ברוח דומה כתב 'אסף' ליון, סגנה של עדה, לגלילי, ב'זמן אמת' ב-29.2.48: "משבאה שעת החרום נרתמו מיד אנשי 'המוסד' ונתנו ידם לכל העבודות הנ"ל [רכש], מבלי להפחית מהמכסה המוטלת עליהם בענייני ב' [העפלה]... וכאן לעומת קומץ הסוחבים בעול נמצא מספר כפול ומשולש של שליחים למיניהם [בענייני רכש] הממשיכים בנוהג חייהם השלו...".

לסיום פרשה מיותרת זו, מן הראוי לציין, שבשנת 2000 הפיץ אילין "פרקים בעיבוד חדש לספרו 'על החתום'³⁰. עיינתי והשוויתי אותם לפרק 'נורה' בספרו. "לזכותו" ייאמר, שבפרק המעובד קטע ההאשמות הושמט כליל. על כך נאמר, "מוטב מאוחר מאשר..."; אך עדה ז"ל לא זכתה לראות זאת. מאידך, בקטע הדין ברכישת ספינה נוספת, Scio, חוזר אילין וממשיך להאשים את "שני האיטלקים, שעבדו בשירות סניף 'ההגנה' ברומא, בראשות עדה סרני...".

עלות 'נורה'

גם על המחיר ששולם עבור 'נורה' קיימות כמה גרסאות. בספרה 'ספינות ללא דגל' שפורסם ב-1975, כ-10 שנים לפני ספרו של אילין, 'על החתום', כתבה עדה ששעות אחדות לאחר רכישת האוניה: "טלפן אלי סוכנו הנרגז מגנואה ושאל מדוע קנינו את 'נורה' לא דרכו... ושילמנו... בעשרה אחוזים יותר ממה שהציע הוא? בין הסוכנים פרץ ריב... כך התפשטה במהירות הבזק הידיעה ש'נורה' תוביל נשק, שאנחנו דחוקים בזמן ושאיננו מקפידים על המחיר". כאמור, לדבריה, כבר בסוף פברואר 1948: "גמרתי על מחיר של 29 מיליון לירות... ואז 'פינו' [הגזבר בז'נבה] טלפן שאין צורך [בספינה]... אבל המקרה רצה [שאבריאל] יתקשר על אוניה זו מבלי לדעת שזו אותה ['נורה'] וקנה ב-32 מיליון". אילין, לא ציין את הסכום הסופי ששולם. לדבריו: "בשלב הראשון של המו"מ הם לא ידעו למה אני מייעד את הספינה. הם דרשו \$ 200.000 ואני ניהלתי מו"מ כדי להוריד מהמחיר. בעצם לא הייתה חשיבות לכסף, אך לא רציתי שיראו כי אני להוט מדי". בשולי ספרו, שרבטה עדה את ההערה הבאה: "משרד ההפעלה [של 'המוסד' באיטליה] עמד לקנות את 'נורה' שבועיים

³⁰ הופץ אישית ע"י אילין במפגש בו השתתפתי בבית 'ההגנה' ב-23.2.00 בת"א. י. ב-צ.

לפני זה ב- \$ 30.000, המחיר הרגיל של אוניות מסוג זה... הגזברות בשוויץ לא שלחו את הכסף... בגלל בלגן פנימי... [האם] קנינו אותה ב- \$ 200.000!!".

ואילו יוס'קה יריב מעיד: "היא עלתה אז...[רק] 6 מיליון לירות וגם על זה, היו לעדה טענות... שאפשר היה לקנות את האוניה הזאת יותר בזול" (גם פני זזה, נוקב באותו סכום - 6.000.000 לירות). הסכום הנמוך שיוס'קה נקב בו הינו שווה ערך לכ- \$ 10,000 - מחיר בלתי מתקבל על הדעת עד לידי גיחוך. לסיכום, הסכומים "הקיצוניים", שנקבו יוס'קה ופיני (6.000.000 לירות = כ- \$ 10,000) מצד אחד ואילין (\$ 200.000 ?) מצד שני, הינם בלתי-סבירים בעליל. אין בידינו אסמכתא, "שחור ע"ג לבן", לשאלת הסכום ששולם, למעט מסמך בלתי-חתום, המציין פרמיית-ביטוח המבוססת על סכום של 27.000.000 לירות (המציג את הערכת שווי הספינה לצורך ביטוחה)³¹. מאידך יש בידינו את עדותה של עדה, הנוקבת בסכום של 32.000.000 לירות, ששולם ע"י אבריאל. מכל המובא לעיל, ניתן להניח, ששווי הספינה היה בסביבות כ- 30.000.000 לירות וכי "היכוח" על הסכום ששולם בפועל, התייחס לשיעור העמלה ששולמה לסוכן.

נשאלת השאלה, מאין צץ הסכום הנמוך של 6.000.000 לירות ? כאמור, בעדות של יוס'קה, המצוטטת ע"י אילין, מוזכרת האפשרות שהוא: "ישכור את האוניה על שמו...". האם הכוונה היתה לשכור את האוניה ולא לקנותה ? פניתי לאילין וזו תשובתו בכתב³²: "בזמנו החוק האיטלקי אסר על נתין זר לרכוש אוניות על שמו ולכן שלחו לי ממשרד הרכש במילנו יהודי איטלקי שהיה איש קש, אשר על שמו נקנתה הספינה ואולם עשיתי כל מה שיכלתי כדי לא להעביר את הספינה על שמו, כי רציתי להחזיק את מיסליה [המוכר האיטלקי, מבעלי הספינה] בידי, במלכודת, כדי להבטיח שלא יפטט... לכן לו היה קורה משהו 'נורה', כל העקבות היו מובילות למיסליה... ואולם, כפי הנראה, ההעברה לא נעשתה על שמו של היהודי האיטלקי, איש הקש, והספינה נשארה על שמו של בעל הספינה הקודם".

תשובה מוזרה, בהמעטה. מתשובתו עולה בבירור שהוא פעל בנושא הבעלות בניגוד לכוונת מערכת הרכש. הנימוק שלו רחוק מלשכנע. לו, כדבריו, העקבות היו מובילות למיסליה, אין ספק שהאיטלקי היה מעביר אותן לעברו של אילין. ועדיין אין לנו תשובה לשאלה האם הספינה נקנתה או נשכרה. האם הסכום של 6.000,000 לירות שולם כדמי שכירות? בתשובתו הנ"ל אילין אינו מתייחס למחיר ששולם עבור 'נורה' ועל רישום הבעלות. להלן סיכום סופי של עלויות 'נורה' עד לסיום פעילותה, שנערך ע"י מערכת הרכש ב- 1949:

סה"כ הוצאות.	\$ 991,314
סכום הוצאות הרכש, ישירות ועקיפות (רישום של שאול במחברתו).	\$ 746,129
סכום הוצאות 'נורה', לרכישתה אחזקתה, תפעולה, לרבות ביטוח.	\$ 245,185

הכנת 'נורה' להפלגה

משלל הגרסאות, ניתן לסכם, שתהליך קבלת 'החזקה' של 'נורה' בנמל ונציה, הושלם בשבוע השני של מרץ 1948, כשבוע ימים לאחר שהנשק הגיע כבר לנמל שיבניק ביוגוסלביה. "הלקוח", אבריאל, הסתייע בעיקר באנשי מערכת הרכש באיטליה, אך העבודה בפועל, המו"מ לקנייתה והטיפול בהכנתה להפלגה, נעשו ע"י אילין, שפעילותו המסחרית הרגילה, אמורה הייתה לשמש כ"כיסוי" לפעילותה כאוניה המיועדת להוביל נשק. לצידו, או יותר נכון לומר – כעולה מעדותו של יוס'קה יריב - מאחוריו, הוצבו שני "קומיסרים" של המערכת: "אהוד שלח מצ'כיה איש מטעמו את חנן גיא-גייסמר"³³ ... ואני הייתי הנציג של מרדור". משום מה יריב אינו מזכיר את שמו של לוי ארגוב שנשלח אף הוא ע"י אבריאל³⁴. מפקד הספינה, בן ירושלמי, הגיע לונציה סמוך להפלגה ו'הגדעוני', אברהם ליכובסקי, הצטרף, ככל הנראה, ממש לפני ההפלגה וכפי שניווכח בהמשך, גם ללא ידיעת כמה מהמעורבים, לרבות... אילין.

³¹ מסמך באיטלקית, ללא שם חברת הביטוח וללא חתימה, המצוי בתיק 1487/14, את"ה.

³² מכתבו מה- 14 במאי 1999.

³³ חנן נחשב למומחה של 'המוסד לעליה ב' בנושא ספנות. בספרו, טוען אילין, שהוא הועמד לרשותו "כדי שסייע לי".

³⁴ לוי ארגוב, 'בנתיבי הצלה והעפלה', עמ' 169.

המו"מ החפוז לרכישת הספינה נערך בונציה. לפני המו"מ, הובילה 'נורה' מטען מלח מדרום איטליה לונציה. בהיותה במקורה אונית-משא, לא נדרשו התקנות מיוחדות, פרט לשטיפה יסודית של שרידי המלח. בשל "הנסיבות המיוחדות" של המטען המיועד, בעיקר ההכרח להימנע מכניסה לנמלים בדרך, נדרשו הכנות ייחודיות שגזלו זמן מה. על אלו עומד אילין בספרו, בהרחבה. נסתפק בעיקריות. בעזרת קשריו המסחריים עם נשיא חברת "אדריאטיקה נביגציונה", למד אילין, לדבריו:

"כיצד לערוך "מניפסט" של אוניה וכיצד לארגן את אלף ואחד הפרטים הכרוכים בכל הפלגה... בלעדי הבקיאות הזו... ספק אם היינו מצליחים לארגן את הפלגתה של 'נורה'. עבודתו של אילין התבטאה, לדבריו: "תחילה... בשכנוע הצוות ולאחר מכן... טיפול בכל פרטי הפרטים הכרוכים בהפלגה. בפרק הזמן הקצר שבין עגינתה... בונציה ועד פריקת מטען המלח, הייתי צריך להספיק לארגן את כל הנהלים של הפלגתה ליוגוסלביה, להשיג... מטען כיסוי, שישמש הן להסתרת הנשק והן להסוואת יעדה האמיתי ועיקר העיקרים – לשכנע את הצוות לצאת לדרך בלי לתת לאיש מהם את האפשרות לרדת לחוף... תהליך השכנוע של הצוות היה תערובת של מעשה אמנות, רמייה ונס... תחילה הכנסנו בסוד את הטבח, שהיה כמסתבר, האישיות החשובה ביותר על הספינה. למלחים לא נמסרה האמת כולה... די היה במלים יוגוסלביה ונשק כדי להבריא אותם... במקביל טיפלתי בחיפוש אחר מטען כיסוי. היה צורך למצוא מטען, שיענה על כמה דרישות – שיהיה בעל נפח גדול, שיהיה זול, שיקשה על חיפושים... שיהיה מתקבל על הדעת... ושהצירוף של משקלו ונפחו, יחד עם משקל ונפח הנשק, יהיו סבירים. הפתרון הטוב... היה לכסות את הנשק בתפוחי-אדמה ובכיסוי נוסף של לוחות-עץ על הסיפון, כדי להקשות על המחפשים... [לאחר רכישת] תפוחי-אדמה, ארוזים בשקים, ואת לוחות העץ, ערכתי את 'המניפסט'... הוצאתי מסוכן האוניה תעודות-מטען של הסחורה [סחורת 'הכיסוי', במשקל של 280 טון] וכמעט הכול היה מוכן להפלגה". להשלמת "כשרותה" של 'נורה', טוען אילין: "דרשתי ש'נורה' תבוטח בחברת 'לוידיס' לונדון, כספינת מסחר רגילה". מי אמור היה לטפל בביטוח? האם היא בוטחה? ועל שם מי? אילין לא נכנס לפרטים.

נורה' - תחנת אלחוט

בהתייחסו לציווד הספינה באמצעי קשר אלחוטי ממשיך אילין: "נותר רק להעלות לספינה את המשדרים, שבאמצעותם אמורה הייתה לקיים קשר עם אנשינו שבחוף היוגוסלבי³⁵ ... ועם הארץ. וכאן אירעה תקלה, שכמעט הכשילה את המבצע כולו". לדברי אילין, היו אלו משדרים צבאיים גנובים: "ולי לא היה קשר ישיר לעניין.. אני הייתי צריך [רק] לדאוג להעברתם לספינה... התברר שהמארגנים הביאו את המשדרים... הניחו אותם על המדרכה והציבו לידם בחור ארץ-ישראלי, לוי ארגוב. הארגזים... עוררו את חשדם של שוטרים איטלקים... והם פנו לבחור בשאלות, אך הלה לא ידע איטלקית... היה ברור שתוך כמה דקות תיפתח חקירה... ו'נורה' לא תצא לדרך...". אילין, ממשיך ומתאר בפרוטרוט כיצד הוא הערים על השוטרים והצליח להימנע מחקירה: "וכאן עשיתי טעות חמורה... העמסנו את המשדרים על סירת-מנוע והעברנו אותם בשעת לילה לתוך הנמל... נשכח ממני שסירות של המשטרה והמכס מפטרלות מצד הים... לפתע הופיעה... משטרת המכס... וביקשו לבדוק... הזמנתי את השוטרים לתאו של רב החובל, כיבדתי אותם ביין ונקניק... בינתיים נתתי הוראה... להשליך את המשדרים למים... השוטרים שוכנעו שהכול בספינה כשר... כל מה שנותר היה להרים עוגן ולהפליג...". בעדות נוספת טוען אילין: "...ערב הבחירות הראשונות באיטליה המשטרה חפשה מרגלים יוגוסלבים ששידרו נגד המשטר האיטלקי. הם הבחינו במכשירים ורק בנס הצלחנו להוציאם מידם...". בגרסה זו לא מוזכרת השלכת המשדרים למימי הנמל. מאד יתכן שאירוע המשדרים אירע לפני הגעת ירושלמי לספינה, או באותם ימים שהוא "קפץ" ליוגוסלביה.

מדבריהם של לוי ארגוב ואילין עולה ש'נורה' הפליגה ללא אמצעי קשר והם גם אינם מתייחסים לקיומו של 'גדעוני' בספינה. פניו זה, ששהה בתל אביב, מחזיק אף הוא בגרסה זו: "על סיפון האוניה היה גם מלווה, בנימין ירושלמי. הוא היה היהודי היחיד בספינה. בד"כ

³⁵ לשייקה דן לא הייתה תחנת אלחוט ובכול מקרה, היוגוסלבים אסרו על הפעלת הקשר באוניות הרכש, בעת עגינתן בנמליהם (ידע אישי. י. ב-צ).

היה המלווה מקיים עמנו קשר אלחוטי... אבל הפעם ארעה תקלה: בטרם הספיקה 'נורה' להרים עוגן... הופיעו שוטרי הנמל לערוך בה חיפוש. לא הייתה עצה לבנימין, אלא לזרוק את מכשיר הקשר לתוך הים. 'נורה' הפליגה לדרכה בלי שתוכל לקיים קשר אתנו. הדבר גרם לנו צרות רבות וחרדות...". יצוין שבגרסת פניו וזה מצויה סתירה לדברים שנאמרו על ידו כמה ימים לאחר מכן, בהם הוא מתאר מפגש עם שליח מיוחד שהגיע ארצה, הכוונה כמובן ליוס'קה יריב: "שהביא עמו... טופס של נוסח מברק מוסכם, שיודיענו על התקרב האוניה ארצה. עכשיו החלה הצפייה עד אין סוף למברק המוסווה...". מברק מוסווה ממי? אם הכוונה למברק מ'נורה', אזי הדברים אינם מתיישבים עם הדברים בדבר העדר האפשרות לקיים קשר עם הספינה.

על משמעות העדר תקשורת עם 'נורה' בעת ההפלגה - ועל כך אין חלוקי דעות - נרחיב בהמשך, אך באשר לאמצעי הקשר, שהיו או לא היו בספינה, קיימות גרסאות נוספות. בשל חשיבות הנושא, ננסה להכניס קצת סדר בדברים. מרדור הצטרף אף הוא לגרסה ש'נורה' הפליגה ללא מכשיר אלחוטי, לדבריו: "עוד בונציה נעשה ניסיון להעלות מכשיר אלחוטי לאוניה, אולם הדבר לא עלה בידנו ובמשך כל זמן ההפלגה לא היה קשר". גרסתו זו סותרת את שיחתו הטלפונית ב- 10.3.48 עם 'הלל-גלילי' ו'אהרון'- פניו וזה: "בקשר לעניין 'יורם' ['נורה'] מטפלים במרץ בהשגת 'הספרים' [כינוי לציוד האלחוטי] המתאימים"; ואכן, ב- 13.3 הוא מאשר ומודיע להם כי: "את משתתפי 'סמינר יורם' [הכוונה למלווי הספינה 'נורה'] הלבישו ב'ליאונרד' [העלו לספינה באיטליה]. הושגה ספריה [כינוי ערכת אלחוטי] שתשמש את 'סמינר יורם' בימים הקרובים". גרסת נציגו בונציה, יוס'קה, שונה במקצת: "העלינו עליה ביום האחרון איש בשם בנימין ירושלמי... שדיבר איטלקית... וידע איך להחזיק [את הצוות] והוא התלווה לאוניה. כאשר הייתה דממת אלחוטי מוחלטת מהרגע שהיא יצאה, סוכם שהיא לא מתקשרת".

אמנם, יוס'קה לא מזכיר בדבריו כי 'גדעוני' צורף לספינה, אך מדבריו ש"סוכם שהיא לא מתקשרת" ניתן להבין שהיא הייתה מסוגלת להתקשר. הוכחה חותכת לכך מצויה בעדויותיהם של שני האנשים שהיו אחראים לתפעולה של הספינה, אבריאלי וירושלמי. גרסת אהוד אבריאלי, הממונה על המבצע, הינה חד-משמעית ומבטלת כליל את יתר הגרסאות: "הוחלט שהאוניה לא תפעיל את מכשיר האלחוטי עד שתגיע למימי הארץ ותשומת לב רבה הוקדשה לבחירת האלחוטי. אברהם ליכובסקי, שנתלווה עם בנימין בכמה מסעות עם מעפילים לא היה מרוצה מהפקודה שלא להפעיל את המכשיר..."³⁶

מאחר וסיכום על קיום 'דממת אלחוטי' מחייב שני צדדים, הבה נראה מה יש ל'בן' ירושלמי, מפקד הספינה, לומר: "אני מונית למפקד האוניה וצורף אלי האלחוטאי אברהם ליכובסקי ולפני יציאתנו מאיטליה נדברתי עם אהוד על צורת הקשר שלנו. דרשו מאתנו שנודיע כל יום או יומיים על הנקודה שבה אנו נמצאים בים. אמרתי לאהוד שאני מתנגד, למרות שהייתה לנו תחנת אלחוטי וגם אלחוטאי מצוין. שכלי הישר אמר לי, שאנחנו מוכרחים לנהוג כמו כל ספינה רגילה בגודל זה, שאין לה תחנה ואינה מתקשרת... הסיבה הייתה פשוטה: ברגע שנתחיל לעבוד בצופן, מיד יגלו אותנו. אהוד קיבל את דעתי ונתתי הוראות לאלחוטאי, בניגוד להוראות שהוא קיבל מאנשי התח"ל [תחנות חו"ל] לא להפעיל את התחנה. האלחוטאי [אברהם ליכובסקי] בתמונה לשמאל] לא היה מאושר ביותר, אבל הוא מלא את ההוראה".

ירושלמי אינו מזכיר את תקרית "הטבעת" המשדרים בנמל ונציה, שפניו מייחס לו. כאמור, אנו נחזור לנושא, "שגרם... צרות רבות וחרדות" בארץ. הייתכן, שאבריאלי לא עדכן את הגורמים בארץ על ההחלטה לקיים 'דממת-אלחוטי'? בעניין זה, קיימת תרשומת מה- 15.3, בכתב ידו של גלילי, בדבר 'סדרי הקשר' עם 'נורה', שדווחו לו ע"י 'דב'-נחום שדמי, לאחר

³⁶ הממונה על הקשר באיטליה באותה עת, מייק הררי, אישר בפני, שאכן 'הגדעוני' אברהם ליכובסקי, הצטרף ל'נורה' בונציה, עם ערכת קשר (מכשיר 'מזוודה', קודים וגביש) וכי עלייתו החשאית לספינה, הינה אופיינית לשיטות העבודה של ירושלמי.

פגישותיו עם אבריאל (בפריס) ומרדור (באיטליה): "לא להתקשר עם הכלי, אלא לפקוח נפש...". לסיכום שלל העדויות, עדויות אבריאל וירושלמי הן הקובעות.

סיכום פרק ההכנה

עדות ירושלמי: "העמסנו [בונציה] על 'נורה' לשם הסוואה, בצל ואם איני טועה גם תפו"א וקרשים..."; במשקל של כ- 280 טון, כמטען כיסוי תרתי-משמע למטען הרכש. "היות והספינה הייתה קטנה ולא הייתה מוכנה לטווח כה ארוך של נסיעה – ממשך בן – זכות קדימה לאחר העמסת המטען ניתן לדלק [30 חביות דלק של 200 ליטר כ"א]... ובמקום בשר במקרר לקחנו שתי עזים חיות...". ובאשר לצוות האיטלקי: "הצוות כלל לא ידע מה הוא עומד לעשות, יותר נכון הם ידעו שישנם 2-3 ארגזים של סחורה לא-לגלית. אינני יודע מה הם תארו לעצמם. יכול להיות שהם חשבו גם על אפשרות של העמסת נשק, אבל היות ונאמר להם שיהיה מספר קטן של ארגזים הם לא עשו בעיות...". האומנם? בבוקר ההפלגה פרץ משבר, אותו מתאר אילין: "בשעה היעודה להפלגה, הודיע לי רב החובל: האנשים אינם רוצים להפליג... השמעתי באוזני הצוות את הנאום מלא הפאתוס... והדברים עשו את שלהם... מה ששכנע היה הכרזתי שיחד אתם יפליג בנימין ירושלמי... שהיה בעל תכונות תרומיות של העזה, מנהיגות וחברות...". ירושלמי החזיר לאילין באותו מטבע: "במשך הימים המעטים ששהיתי בונציה התיידדתי עם אפרים אילין ונוכחתי שהוא היה יהודי בעל רגש חם מאוד לארץ. כחצי שעה לפני עלייתי על האוניה הוא אמר לי: "בנימין, דע לך שאתה הולך למלא תפקיד היסטורי – תצליח. דמעות נקוו בעיניו... גם אני הייתי מרוגש כמוהו".

בשלב זה סיים יוס'קה יריב את משימתו בונציה וביקש ממוניה מרדור לחזור ארצה. בקשתו, שהצטלבה עם בקשת גלילי מה- 10.3.48: "לקבלת המשלוח כאן דרוש שיבוא איש ובידו כל הפרטים הדרושים" נתקבלה וב"אותה הזדמנות" הוטל עליו להביא את 'שטר המטען' של האוניה ליחידת הרכש. בדרכו, הוא פגש ברומא את אבריאל, שמסר לו את פרטי משלוח הנשק וכן, לדבריו: "... בין השאר היה לי גם המכתב לישראל גלילי, שמספר את הסיפור ומבקש ממנו להשתדל לחון את אילין".

כאמור ב-17 במרץ 1948, יצאה 'נורה' מנמל ונציה, בדרכה להעמסת משלוח הרכש, ש"המתין" כבר מעל לשבועיים בנמל שיבניק.

תם חלק א'. מעתה והילך, הבמה שייכת לבן ירושלמי, שאכן "עשה" היסטוריה !
--